

Додаток до журналу
*«Практична психологія
та соціальна робота»*

Діти – батьки – сім'я

Випуск 3



Київ
Видавництво
Науковий світ®
2005

ББК 74.90я43

Д49

Видання здійснено Християнським дитячим фондом, Українською асоціацією соціальних педагогів та спеціалістів із соціальної роботи, Міжнародною федерацією соціальних працівників в рамках проекту «Покращення якості соціальних послуг дітям та сім'ям у громадах» за підтримки Дирекції з питань розвитку та співробітництва Швейцарії.

Редакційна колегія:

Лактіонова Г. М. – доктор педагогічних наук;

Зверєва І. Д. – доктор педагогічних наук;

Кононко О. Л. – доктор психологічних наук, професор;

Харченко С. Я. – доктор педагогічних наук, професор;

Губенко О. В. – кандидат психологічних наук;

Алексєєнко Т. Ф. – кандидат педагогічних наук;

Безпалько О. В. – кандидат педагогічних наук, доцент.

Відповідальні за випуск: Басюк Т. П., Безпалько О. В.

***Погляди авторів статей не обов'язково відображають
точку зору редакційної колегії.***

Д49 **Діти – батьки – сім'я:** Випуск 3. – К.: Наук. світ, 2005. – 37 с.: іл.

ISBN 966-675-351-0

Вміщені статті та тренінги з проблеми виховання дітей в сучасній сім'ї.

ББК 74.90я43

ISBN 966-675-351-0

© ССФ, 2005.

Науково-практичне видання

ДІТИ – БАТЬКИ – СІМ’Я

Випуск 3

*Відповідальний за випуск – Басюк Т. П., Безпалько О. В.
Комп’ютерне макетування – Мубараков Р. М.*

Для розповсюдження на безоплатній основі

Підписано до друку 2.02.2005 р. Формат 60x84/8.
Папір офсет. Гарнітура Таймс. Друк цифр. дуплікатор.
Ум. друк. арк. 6,12. Обл.-вид. арк. 5,82.
Тираж 1000. Зам. 1/02.
Видавництво – «Видавництво “Науковий світ”»®.
Свідоцтво ДК № 249 від 16.11.2000 р.
м. Київ, вул. Боженка, 17, оф. 504.
тел. 227-87-13, 227-87-15.
E-mail: nsvit@svitonline.com

З М І С Т

ПОГЛЯД НАУКОВЦІВ НА ПРОБЛЕМУ	4
<i>Т. Ф. Алексєєнко.</i> Умови позитивної соціалізації дитини у сім'ї.....	4
<i>Л. М. Буніна.</i> Врахування потреб дитини як основа усвідомленого батьківства.....	9
<i>Н. Ю. Шевченко.</i> Ставлення батьків до прав дитини.....	16
ТЕХНОЛОГІЇ РОБОТИ СОЦІАЛЬНОГО ПРАЦІВНИКА/ПЕДАГОГА	22
<i>І. В. Братусь.</i> З досвіду впровадження проекту Християнського дитячого фонду: «Сприяння першим крокам».....	22
<i>О. В. Тіунова.</i> Океанічне почуття єдності.....	28
<i>Ю. С. Семенова.</i> Родительський тренінг в школі: актуальність, підготовка, реалізація.....	32
АВТОРИ ВИПУСКУ	37
ІГРОТЕКА (ВКЛАДКА)	

Т. Ф. Алексєєнко

УМОВИ ПОЗИТИВНОЇ СОЦІАЛІЗАЦІЇ ДИТИНИ У СІМ'Ї

У практиці сімейного виховання стало звичним залякувати дитину і маніпулювати її почуттями. Чим менша дитина, тим легше це відбувається. Про те, як подібні методи виховання впливають на дитячу психіку, більшість батьків, як правило, не задумуються. А даремно. Адже повноцінний розвиток особистості можливий тільки на основі почуття психологічної безпеки. Його необхідно формувати ще з раннього дитинства і в колі найрідніших близьких.

Основними складовими процесу забезпечення психологічної безпеки є самопізнання та інстинкт. Без них виховні зусилля можуть не досягти поставлених цілей. Це пояснюється тим, що наші уявлення про себе значною мірою впливають на те, як ми ставимося до дітей. Коли ми знаємо і любимо себе, це передається дітям. Ми проектуємо на них власні відчуття впевненості, душевної рівноваги і благополуччя й тим самим спонукаємо їх до того, щоб вони розуміли і любили себе та інших.

Навчитись любити себе і добре ставитись до оточуючих нелегко, особливо якщо у своєму дитинстві батьки почувалися нелюбимими дітьми. Тому так важливо кожному заглянути собі в душу, звернути увагу на власне внутрішнє «я», спробувати знайти причину наявних виховних проблем з дітьми у своєму життєвому досвіді.

Усвідомлення пережитих у дитинстві образ, несправедливого ставлення з боку батьків або спогади про свою неслухняність, її причини допоможуть краще зрозуміти свою дитину і поводитись з нею по-батьківськи компетентно.

Варто пам'ятати, що кожна дитина потребує компетентного виховання, захищеності й відчуття безпеки; вони необхідні для її зростання і повноцінного розвитку.

З власного життя кожен знає: щоб почуватись особистістю, тобто самостійною й унікальною людською істотою, необхідно встановити довкола себе відповідні фізичні й психологічні кордони. Вони умовно визначаються наявністю власного життєвого простору на побутову рівні – тим куточком чи тією кімнатою, де можна встановити свій порядок речей, свій комфорт, усамітнитися; у міжособистісному спілкуванні стати визнаним і задоволеним правом на власну думку і власну позицію стосовно різних людей і різних життєвих явищ; у самовизначеності й самореалізації – наявністю для цього повноцінних умов, можливістю вибору і відсутністю зовнішнього тиску на прийняття рішення; задоволеною потребою бути самим собою, цінністю для своєї родини, країни, людського суспільства взагалі.

Цього не вміють, не мають і не роблять маленькі діти. Адже вони відчувають себе певною мірою продовжувачами своїх вихователів, довіряють їм і щиро сприймають все, що відбувається довкола. Однак, уже з 3-х років (в окремих дітей це може відбуватися раніше чи пізніше), у період «вікової кризи», вони починають настирно заявляти про себе, свої

уподобання і свої домагання, які виявляються у заявах «Я – сам!» і великій впертості щодо вимог дорослих та досягнення власних поставлених цілей.

По мірі дорослішання і усвідомлення себе як особистості, формування власного «я» діти намагаються такі кордони вибудовувати. Проте, як свідчать численні життєві факти і долі, роблять це, в основному, протестним, конфліктним шляхом, через неслухняність, непокору, виклик. Причиною саме такої поведінки є небажання або нездатність батьків усвідомити, що цінність любові до дитини визначається не стільки забезпеченням матеріальних умов і контролю за її поведінкою, скільки прийняттям, визнанням, повагою, довірою до її особистості та научінням безконфліктно жити у суспільстві й обслуговувати себе і тих, за кого відповідаєш; що чим старші стають діти, тим більше вони потребують незалежності; чим більше вони матимуть права вибору, тим більш свідомими і відповідальними будуть їх вчинки; чим більше отримують позитивного соціального досвіду, тим більшої набудуть життєвої компетентності, що слугуватиме їм орієнтиром на все подальше життя. Якщо ж батьки не допомагають, не підтримують і не заохочують цей процес, вони порушують права дітей.

- **Право на любов**
- **Право на повагу**
- **Право на увагу**
- **Право бути вислуханим і почутим**
- **Право на правду**
- **Право на самостійність**

У цих правах відображено основні норми поваги до особистості дитини.

Їх дотримання закладає міцні підвалини у батьківсько-дитячі взаємини не тільки у процесі сімейного виховання, а й на далеку дорослу перспективу.

Наслідками їх недотримання можуть бути систематичні психологічні «зриви» і травми, напруженість стосунків між батьками і дітьми, навіть непримирима ворожість. Все це руйнує родину і людину із середини, створює недоброзичливий мікроклімат сім'ї і шкодить позитивному уявленню кожного її члена про себе і про інших, в цілому про сім'ю і сімейні стосунки, про людські взаємини. У подальшому, дорослому, житті дітям з таких сімей буде нелегко створити власну сім'ю за іншим уявленням, адже над ними завжди буде тяжіти набутий негативний досвід батьківської родини.

Необхідно допомогти дитині зрозуміти цінність любові до самої себе і емоційної близькості членів родини. Механізм такої допомоги базується на прикладі ціннісного ставлення батьків до себе, до дитини, їх приналежності до конкретної родини, яка має свою історію, свої традиції і свою унікальність, а також на научінні дітей ціннісному ставленню до своїх батьків, до честі роду.

Ціннісне ставлення батьків до себе виявляється у розумінні своєї ролі та своєї відповідальності за все, що відбувається в сім'ї, з їхніми дітьми, з ними самими; у виробленні та непорушному дотриманні всіма членами сім'ї вимог до поведінки, спілкування, способу життя; у постійному саморозвитку і самовдосконаленні як в інтелектуальному, так і в духовному плані. Адже очевидним є те, що важко бути авторитетними в очах дітей тим батькам, які вимагають від них одне, а самі чинять як заманеться; які не поважають себе –

допускають на свою адресу неповажливе ставлення, приниження своєї гідності іншими, спілкуються тільки криком і з грубощами, є непослідовними у своїх словах і діях; які не прагнуть знати більше, підніматися над буденністю життя, збагачувати духовний світ, бути кращими, врешті-решт – бути цікавими своїм дітям.

На противагу традиційним методам виховання, серед яких, як відомо, переважають переконання, вимога, покарання, важливо використовувати методи діалогу та підтримки, вироблені світовою гуманістичною думкою. Це – приклад, гра, довіра, розуміння, відвертість, проблемна ситуація, перспективне оцінювання, ситуації успіху, вибору і т.п.

Сімейне виховання на принципах позитивної соціалізації повинне відбуватися в атмосфері співраді, співдружності, співтворчості, співжиття. Саме за таких умов народжується розуміння цінності кожного і колективної цінності, здійснюється пошук можливостей гуманних взаємин, основною ознакою яких є розуміння і прийняття іншого, доброзичливість, готовність прийти на допомогу. Завдання батьків – поставити дитину в умови співавтора і співвиконавця. Отже, керування дитиною у процесі виховання повинне набути рефлексивного, діалогового, вдумливого характеру.

У сімейному вихованні необхідно забезпечувати дитині здатність до етичного захисту як самої себе зі своєю протирічністю, так і здатність зберігати власну гідність у спілкуванні з іншим. Особливості етичного захисту виявляються у здатності культурно відстоювати себе, свої думки і вчинки, не втрачаючи при цьому власної гідності і не принижуючи своєю неадекватною поведінкою інших. Право на етичний захист у різних життєвих ситуаціях мають і батьки.

Безперечно, прийоми і способи етичного захисту не можуть бути рецептами на всі варіанти життєвих ситуацій. Однак, деякі відповідні реакції (або їх сукупність) на різні типи поведінки дитини можуть допомагати утвердженню моральних взаємин у момент їх руйнування, тобто під час конфліктів. Серед таких доцільно виокремити наступні.

1. **Підміну мотиву.** Завдяки цьому зберігається позитивне ставлення до дитини, яка зумисне наносить етичний удар – кричить на батьків. У цій ситуації доречним буде, наприклад, таке реагування: *«Тобі здалося, що я погано чую і саме через це ти підвищуєш голос?»*. Такий спосіб реакції дозволяє батькам не опускатися до скандального лементу і не втратити свого авторитету. Адже відомо, що кричить тільки слабка людина, яка відчуває, що втрачає свої позиції. Сильна – зберігає самовладання. Окрім того, відбувається коректне переключення уваги дитини з претензій до батьків на її власну поведінку.
2. **Відхилення на особливості характеру.** У конфліктних і напружених ситуаціях дорослим можна зауважувати якісь особливості свого характеру (тим самим брати на себе відповідальність за важкість етичної колізії, знижувати агресивність дитини, пропонуючи їй більш високий рівень спілкування). Наприклад: *«Вибач, але я не можу розмовляти у такому тоні, просто не вмію»*, або *«Мені шкода, але я розгублююсь, коли на мене кричать»* тощо. З цієї «слабкої» батьківської позиції демонструється сила їх характеру і впливу на подальший розвиток подій.
3. **Доброзичливе тлумачення вчинка.** Наприклад, замість того, щоб кричати, звинувачувати, карати через заподіяну шкоду, можна сказати наступне: *«Як добре, що ти сам спробував розібратися у шкідливості (небезпечності) такої поведінки. Сподіваюсь, що отриманий досвід ти будеш пам'ятати завжди і більше не вчиниш подібного»*.

4. **Проекція майбутньої ситуації з протилежним рішенням.** Нею доречно користуватися у ситуаціях, які мають негативні наслідки для когось з її учасників – явної образи, погіршення самопочуття, зворотньої негативної реакції-санкції. Як висновок із того, що відбулося, можна сказати, наприклад, так: «Наступного разу, будь-ласка, контролюй свої слова і вчинки». І більше нічого. Тим самим дати можливість дитині подумати над висловленим нею і над тим, що відбулося.
5. **Великодушність.** Вміння прощати, зважаючи на вік, на особливість ситуації. Як правило, велика сила морального вчинку знімає психологічну напругу, повертає до добра. Таке вміння формується під впливом подібного прочитаного або почутого, але, у першу чергу, в результаті безпосереднього прикладу батьків.
6. **Відповідь у витонченій етичній формі.** Наприклад: «Дякую». І більше нічого, без коментарів ситуації. Така форма реагування завжди спонукає до самоаналізу, до осмислення сказаного – що за ним: щира подяка, образа? Чому?
7. **Наївне здивування.** Наприклад: «*Невже ти так можеш? Для мене це відкриття*». Така реакція спонукає до самоаналізу і до самопізнання.
8. **Взяття вини на себе.** Наприклад: «*Так, це моя вина, що не навчила тебе поводитись у такій ситуації*». Якщо цим не зловживати, не говорити демонстративно і бути при цьому щирим, така реакція батьків спричинює муки совісті дитини і є досить ефективною.
9. **Посилання на слабкість, нездужання.** Таким чином дитина потрапляє в ситуацію, коли сама мусить приймати рішення і яку має оцінити не тільки з позиції власного інтересу, а й інтересу інших. Така поведінка батьків дещо нагадує маніпуляції дітьми, однак при дотриманні почуття міри вона є цілком виправданою. Головне, не перейти межу і не сформувати у дитини відчуття провини за стан здоров'я батьків. Для неї це буде непосильною ношею.
10. **Проблематизація ситуації.** Зміст такої реакції полягає в тому, що дитині, як партнеру, пропонують разом розібратися у суті проблеми, можливих варіантах її вирішення, знайти мотивований вибір. У такому алгоритмі порада батьків інтерпретується з позиції відповідальності дитини.

Кожний з цих прийомів реалізує функцію етичного захисту дітей, яка передбачає наступне: збереження гідності, корекцію поведінки, допомогу в пошуку і знаходженні інших варіативних моделей поведінки, набуття нового етичного досвіду (на основі зроблених висновків) сприяння позитивному розвитку ситуації спілкування, право на помилку і наявність шансу.

В реалізації такої функції для дитини пропонується зразок для наслідування, приклад для моральної поведінки, внаслідок чого у неї зникає відчуття другорядності й формується почуття власної гідності, яке піднімає її в своїх очах, адже батьки возвеличують її у спілкуванні й спрямовують на поглиблення гуманних взаємин і психологічного зв'язку з ними.

У цьому контексті гуманістичної спрямованості набувають і педагогічні вимоги: відбувається переакцентування уваги на деталі, встановлення особистісного контакту, спонукання до самоаналізу. Однак результат досягається при обов'язковому дотриманні наступних умов:

- етичності висунутих вимог;
- дохідливості висловленого;

- чіткої програми батьківських дій;
- доведенні їх до логічного завершення;
- тону вимоги;
- тактовності;
- розумності вимоги;
- ситуативної доцільності (наприклад, не можна «підловлювати» дитину, яка перебуває у задумі; ефективність вимоги знижується, якщо вона відірвана від самої дії).

У вихованні дитини завжди необхідно пам'ятати, що можливість виконання тієї чи іншої вимоги зумовлюється багатьма чинниками її життя, наприклад, віком, набутим досвідом, розумінням змісту самої вимоги і ступенем готовності до її виконання. Тому доцільною є педагогічна підтримка, яка розглядається як необхідна умова ефективності її виконання.

Педагогічна підтримка дитини у сім'ї може мати різні форми.

1. **Авансування особистості**, тобто упереджувальне схвалення. Воно може відобразитися у фразах на кшталт: «Ти гарно впорався із цим завданням, бо ти – відповідальний і старанний». Тобто авансування виявляється у наголошенні на ще не зовсім стійких особистісних якостях, але дуже потрібних. Можна також привертати увагу дитини до тих її достоїнств, які у неї дійсно є, але на які вона не звертала увагу. Наприклад: «У тебе гарна зорова пам'ять» або «Ти вмієш гарно прибирати свій куточок» тощо.
2. **Прихована допомога**. У такий спосіб можна ненав'язливо підказувати дитині як саме їй чинити в тій чи іншій ситуації. Наприклад: «Мені здається, що зручніше було б зробити ...».

Отже, у сімейному вихованні дитини батькам завжди потрібно дотримуватися етичних імперативів (вимог). Їх зміст полягає у наступному:

Імперативи сімейного виховання дитини

- *оцінювати не дитину, а її вчинки, дії, знання;*
- *оцінюючи, наголошувати на достоїнствах дитини і перспективах її розвитку;*
- *пам'ятати, що відповідальність за ситуацію, яка виникла завжди несуть батьки, а за їхньої відсутності – інші дорослі члени родини;*
- *виявляти толерантність в оцінці поведінки – здатність до спокійного оцінювання ситуації та усвідомлення неможливості одразу подолати складність спілкування;*
- *частіше створювати ситуації успіху, знімати страх перед різними видами діяльності, допомагати у подоланні нав'язливого очікування невдачі;*
- *звільнитись від стереотипів;*
- *використовувати прийом персональної виключності;*
- *бачити в дітях своїх союзників у вирішенні виховних завдань;*
- *довіряти, допомагати, давати поради;*
- *зберігати рівновагу у взаєминах «діти-батьки»;*
- *любити своїх дітей за будь-яких обставин.*

Таким чином, варто завжди пам'ятати, що *дитина є головною цінністю сім'ї*. Вона самоцінна, не схожа на інших і потребує індивідуального ставлення до себе, підтримки у

процесі свого розвитку.

Виховання у сім'ї – це, перш за все, спілкування, яке характеризується особливою тональністю «приєднання» до внутрішнього світу дитини, безпосередній психологічний вплив на неї. У процесі спілкування вирішуються завдання вдосконалення взаємодії з дитиною, зміни її станів і поведінки. Цьому значною мірою сприяє культура переживань, яка є виявом внутрішнього світу, а не чужої думки, особистісними переживаннями. Вона формується під впливом сприятливих умов, які спонукають до самостійного інтелектуального, морального й етичного пошуку, тобто до розвитку.

Загалом культура сімейного педагогічного впливу передбачає заміну формуючих впливів на розвивальні. Стратегічно це визначається не постановкою мети перед дитиною і контролем за просуванням по шляху до неї, а створенням сприятливих умов розвитку і саморозвитку.

Сім'я з несприятливими умовами виховання характеризується низькою або завищеною самооцінкою її членів; плутаними, нечіткими і навіть нечесними комунікаціями; ригідними, інертними, негуманними, не спрямованими на допомогу іншим стосунками; надто жорсткими правилами, що регламентують життя сім'ї, або навпаки, їх відсутністю; соціальними зв'язками, які викликають страх чи несуть у собі загрозу.

Для безпроблемних сімей характерні: достатня самооцінка їх членів; безпосередність, легкість і чесність у спілкуванні; гнучкість правил, їх гуманність; здатність членів сім'ї до самоаналізу і саморегуляції; наявність соціальних зв'язків, які приносять позитивні емоції.

Як засвідчують спостереження, позитивній соціалізації сприяє дотримання у сімейному вихованні наступних пріоритетів у батьківських моделях поведінки:

- особистість важливіша від проблеми;
- теперішнє важливіше, ніж минуле і майбутнє;
- почуття і переживання важливіші думок і вчинків;
- співпереживання і розуміння важливіші пояснень;
- сприйняття і розуміння важливіше виправлення;
- особистісна спрямованість важливіша методик;
- особистісна зрілість важливіша просто дорослості.

Цьому може сприяти розуміння того, що негативна поведінка дітей відрізняється від негативної поведінки дорослих, які теж не завжди здатні контролювати себе, але навчають інших. У своєму самозахисті вони більше спираються на життєвий досвід, як свій, так і оточуючих, на знання самих себе. У дітей же такого досвіду немає.

Л. М. Буніна

ВРАХУВАННЯ ПОТРЕБ ДИТИНИ ЯК ОСНОВА УСВІДОМЛЕНОГО БАТЬКІВСТВА

В останні десятиріччя з'явилося чимало публікацій та наукових досліджень, з проблематики потреб дитини і пов'язаних із нею питань стимулювання, діяльності, емоцій, мотивації, установки та ін. Разом з тим, незважаючи на значну увагу до цієї проблематики, аспект потреб дитини та усвідомлення батьками їх значущості на різних вікових етапах її

життєдіяльності залишається поки ще недостатньо розглянутим.

На думку психолога Маслоу, визначальне значення упродовж усього життя людини має комплексне, системне, цілісне задоволення потреб. У першу чергу мають задовольнятися потреби, необхідні для виживання та нормального функціонування організму (в їжі, воді, житлі, відпочинку тощо). Потім – потреби у безпеці та захисті (безпечне середовище існування), потреби у відсутності фізичних та психічних загроз з боку навколишнього світу й впевненості в тому, що фізіологічні потреби будуть задоволені в майбутньому. Соціальні потреби – потреби у причетності й любові – відображають почуття належності до чогось, почуття, що тебе приймають інші, почуття соціальної взаємодії, прихильності, підтримки (потреби в сім'ї, друзях, громаді, державі тощо). Якщо попередні потреби задоволені, виникає необхідність у потребах більш високого рангу – в повазі, визнанні, у потребах, які забезпечують самоповагу й повагу з боку інших (потреби в усвідомленні своєї значимості та цінності для інших, позитивній самооцінці, особистих досягненнях, компетентності, майстерності, статусі, престижі, визнанні тощо). Потреби самовираження – потреби в самореалізації своїх потенційних можливостей – самореалізації (потреби у творчості, у створенні чогось нового, оригінального, у реалізації себе як професіонала, в особистісному зростанні, розкритті власного творчого потенціалу тощо).

Коли людина народжується, з нею народжуються і ці потреби. Маслоу вважає, що людина – не тільки фізичне тіло, це і Розум, і Дух. І всі ці складові також мають свої потреби. Щоб відчути себе щасливим, треба задовольняти потреби у всіх цих сферах. Тобто задоволення потреб повинне бути цілісним.

За З. Фрейдом, кожна людина народжується з природженими потребами. Вони первинні й виявляють себе з першого дня життя. Психічне життя дитини пов'язане в основному із задоволенням в їжі. Біологічний зв'язок з матір'ю викликає потребу бути коханим, яка вже ніколи не покидає людину.

Говорячи про потреби дитини, Н. А. Тих підкреслює: «Кожна жива істота з'являється на світ з низкою уже сформованих потреб, із деякими готовими механізмами, передбаченими для їх задоволення. Потреба новонародженого відразу ж виступає як внутрішній фактор, який справляє настільки багатоманітний і могутній вплив на його розвиток, що багатьом саме вони уявляються “началом усіх начал”» [7, 33–37].

Саме сім'я формує практично всю сукупність людських потреб. Батьки є першим соціальним середовищем розвитку дитини, яке забезпечує задоволення всіх її потреб в любові та прихильності, в безпеці й захисті. Вивчення мотиваційної сфери дитини показало, що саме в сім'ї відбувається становлення ієрархічної системи потреб. Ця система вибудовується за принципом домінанти, тобто визначені потреби набувають провідного значення й окреслюють інші групи потреб.

Оскільки дитина є біологічною істотою, основні складові, що визначають її потребу, повинні охоплювати обидва її основні рівні – біологічний (рівень організму) і соціальний (особистісний). До природжених біологічних потреб відносяться: потреба в їжі, безпеці, сні; різні форми активності – фізична, рецептивна емоційна.

М. Аругюнян і М. Зеленов у книжці «Чи легко бути батьками?» підкреслюють, що перша і головна потреба малюка – потреба у безпеці. Тільки за умови, якщо малюк відчуває себе надійно захищеним, він може почати досліджувати світ навколо, пізнавати його, тобто розвиватися. Тому на перших етапах життя дитини дуже важливим є такий компонент

батьківської любові, як опіка.

Серед домінуючих потреб дитини, насамперед, варто відзначити потребу в любові й теплоті почуттів, або, як її ще можна назвати, потребу в емоційному контакті. Потреба у батьківській любові – одна з найбільш сильних й тривалих потреб людини, яка конче необхідна дитині будь-якого віку, особливо в ранньому віці.

Брак любові в ранні роки життя тягне за собою емоційний недорозвиток людини. Особистість, сформовану в результаті депривації батьківської любові, характеризує почуття внутрішньої порожнечі; жагуче прагнення до контакту і близькості; їй притаманна потреба в тому, щоб про неї піклувались, яка ставить людину в залежність. Такі люди особистісно незрілі [4, 25].

Батьківська любов забезпечує наявність почуття безпеки у дитини, підтримує сприятливий стан емоційно-чуттєвого світу, навчає любові, моральної поведінки і в цілому виступає як джерело досвіду, необхідного дитині як потенційному батьку. Від задоволення саме цією життєво важливою потреби великою мірою залежить фізичний і психічний розвиток дитини, відчуття захищеності. Почуття впевненості, безпеки приходить до неї тоді, коли вона відчуває постійну турботу про себе, ніжність, ласку з боку дорослих.

Як свідчать результати досліджень, діти, яких з народження оточує такий мікроклімат, почуваються впевненими в житті, самостійними, вміють знаходити контакт з іншими людьми; це полегшує їх спілкування з однолітками.

Батьки, як правило, відчувають потребу віддати любов дитині. Переживаючи почуття любові до своєї дитини, батьки намагаються стати для неї опорою, підтримкою і, як наслідок, відчувають особисту значимість і внутрішню силу. При неможливості задовольнити потребу в реалізації батьківської любові людина страждає сама, а разом із нею і її близьке оточення. Саме тому поведінка батьків повинна спрямовуватись на створення в дитини впевненості в тому, що її люблять.

Батьківську любов можна уявити як творчість, вона індивідуальна. Ніхто не може зробити точний і остаточний висновок про те, яка буде любов одного з батьків. Батьківська любов складна, мінлива, суперечлива. У неї немає абсолютної норми, як немає і норми-ідеалу люблячого батька. Люблячі батьки можуть помилятися, вагаться у своїх почуттях до дитини, наказувати їй, а не тільки піклуватися, приносити радість, задовольняти всі її потреби [5, 17].

На думку В.О.Сухомлинського, батьківська любов – це могутня сила виховання, це здатність відчувати серцем найтонші духовні потреби людини; вона передається від батька й матері дитині без якихось слів і пояснень, передається прикладом.

Найбільш цікавим є досвід взаємодії матері з дитиною в ранній період її життя, коли відбувається закладка основ психофізіологічної індивідуальності й громадської поведінки, «...материнська сила й материнська вірність, – писав І. Г. Песталоцці, – природоподібно розвиває в немовляті паростки любові й віри» [6, 54].

Спілкуючись з дитиною, мати за допомогою своєї любові виступає в якості посередника, що з'єднує дитину з оточуючим світом; саме вона готує передумови для емоційного зв'язку з ним. Материнська любов сприяє виникненню довіри до світу, що необхідно для нормального психічного розвитку дитини і є основою для формування її ставлення до інших людей.

А. Адлер вважає, що мати сприяє розвитку «соціального інтересу» в дитини. Мати, контакт з якою є першим в житті дитини, справляє на неї найбільший вплив, докладає величезних зусиль щодо розвитку соціального інтересу, який виникає у стосунках матері й

дитини. Завдання матері – виховати в дитини почуття співпраці, прагнення встановлювати взаємозв'язки й товариські стосунки. В ідеалі істинна материнська любов – це любов, зосереджена на благополуччі дитини.

Згідно з Е. Фромом, специфіка материнської любові полягає в її безумовному характері. Кожна людина відчуває потребу в безумовній материнській любові. Мати любить свою дитину, здорову чи хвору, красиву чи потворну, талановиту чи бездарну. Вона любить свою дитину не тому, що та виконала спеціальну умову або виправдала надії, а тому, що це просто її дитина.

Відсутність материнської любові або її депривація викликає негативні наслідки для особистісного розвитку дитини; порушується розумовий, фізичний, емоційний і соціокультурний розвиток. Дітей, позбавлених материнської любові, вирізняють емоційна холодність і нездатність відчувати любов і прихильність.

Таким чином, батьківська любов – базове людське почуття, що формується у процесі очікування і виховання дитини, засноване на батьківському інстинкті й потребі дитини в любові й прихильності. Виходячи з цього, у батьківській любові присутнє як біологічне, так і соціальне начало.

Дитина з'являється на світ з уродженою сенсомоторною потребою, тобто з потребою отримувати різноманітні (здорові, слухові, тактильні тощо) подразнення, і з потребою в різноманітній руховій активності. З моменту народження дитина виявляє активний пошук цих подразнень, яскраво виражений орієнтований рефлекс або рефлекс «новизни». На основі цього орієнтованого рефлексу при правильному ставленні дорослих пізніше з'являється інтерес до всього оточуючого, особливо нового, що потім перетворюється в спеціальну орієнтовано-пізнавальну діяльність.

Дуже висока в дітей і потреба в рухомій активності. Вони багато й усіляко рухаються, по-різному діють і майже весь час активно щось роблять. Усе це є яскраво вираженою особливістю дитини й сприяє її швидкому фізичному й розумовому розвитку. Обмеження рухів дитини (гіподинамія), бідність й розмаїття вражень від довкілля призводять до різкого відставання у психічному розвитку. Потреба у фізичній активності, як і потреба в активності пізнавальній, трансформується у стійку потребу в фізичній чи розумовій діяльності. «Але тільки у спільному функціонуванні із пізнавальною потребою вона починає спонукати дитину до таких форм рухової активності, які пов'язані з оволодінням різними умінням і навичками, а потім і з конструктивною творчою діяльністю» [1, 18]. Ось чому так важливо для батьків знати ці особливості й враховувати їх в організації догляду за дитиною.

Дітям, особливо раннього віку, властива фізична й психічна ранимість. Вони легко хворіють при незначних помилках під час догляду й при недостатньому задоволенні їх органічних потреб. Тому батькам необхідно особливу увагу приділяти відповідному харчуванню (особливо грудному вигодовуванню), відпочинку, перебуванню на свіжому повітрі, загартовуванню, а також належному медичному догляду (вакцинація, гігієна тощо).

Задоволення біологічних потреб є важливим критерієм для сприятливого росту й розвитку дитини, але потреби дитини – це не тільки необхідність в їжі, певних речах, умовах, навіть не стільки в діяльності, скільки в спілкуванні з нею. І чим менше вік дитини, тим більше необхідність саме безпосереднього спілкування. Тільки через спілкування з близькими людьми можуть здійснитися перші кроки в сфері соціалізації та індивідуалізації потреб дитини. Тому до наступної важливої потреби дитини слід віднести потребу в спілкуванні з батьками, в їх активній присутності в її дитячому житті. Спілкування з

дорослими взагалі і з батьками зокрема виступає як найважливіший канал соціалізації дитини, розвитку її внутрішнього світу. Спілкуючись, дитина пізнає світ, оточуючу її реальність, учиться в ній орієнтуватися, оцінювати її.

Слід сказати, що основний, провідний тип діяльності дитини протягом усього періоду дитинства – емоційно безпосереднє спілкування, предметом якого для неї є доросла людина. Перша потреба, яка формується в дитині, – потреба в іншій людині. Тільки розвиваючись поруч із дорослою людиною, дитина сама може стати особистістю. Перше, що повинні виховати батьки в дитині й що розвивається протягом усього дитинства, на думку Д.Б. Ельконіна, – це потреба дитини в іншій людині, спочатку в матері й батьку, потім у товаришу, другові, колективі й, нарешті, в суспільстві. На розвиток цієї потреби слід звернути особливу увагу: з дитиною треба говорити, посміхатися, розповідати їй казки, не бентежачись через те, що вона ще не все розуміє з того, що говорить їй дорослий.

Перші ознаки спілкування були описані М.І. Лісіною. Це увага, інтерес до іншої людини (дитина дивиться, прислухається до голосу); емоційний відгук на появу іншої людини; намагання привернути до себе увагу, прагнення добитися від дорослого заохочення, ставлення до того, що дитина робить.

У дослідженнях учених розглядається питання про витoki потреби в спілкуванні, чи є вона уродженою, може бути загальною в людей і тварин або ж потреба в спілкуванні поступово виникає у процесі життя людини, її формування вимагає певних умов.

Багато вчених вважають потребу в спілкуванні уродженою. Вони підкреслюють, що вона є подібною до відповідної потреби у тварин. Так, американський психолог Д. Кемпбелл зазначає, що альтруїзм у людей і в мурах – однакові за своєю сутністю висунення на перший план інтересів інших членів групи, перевагою їх над своїми вузько особистими, егоїстичними мотивами. Нерідко пишуть про схожість між материнським почуттям жінки й птаха, який відводить мисливця від свого гнізда з пташенятами. Але більшість учених розуміють, що між людиною й твариною існують докорінні відмінності.

Спостереження вчених свідчать про те, що потреба дітей у спілкуванні не з'являється автоматично. Вона формується в них поступово й у залежності від умов існування. Вирішальна роль у становленні й наступному розвитку потреби належить впливові оточуючих людей, перш за все – батьків. Голублячи малюка, граючи з ним, розмовляючи, обговорюючи його вчинки, батьки вперше відкривають для нього радість пізнання, підтримки. У результаті таких взаємодій батьків дитина починає все більш свідомо прагнути спілкування, цінити його й дорожити ним.

Найчастіше батьки будують своє спілкування з малюком стихійно, неусвідомлено. А між тим на кожному етапі дитинства існує оптимальна форма взаємодії з дитиною, що найбільш відповідає її віковим особливостям. Знання таких форм допоможе батькам запобігти помилок під час виховання й навчання дітей.

З іншого боку, дефіцит спілкування в дитячому віці чинить негативний вплив на весь наступний психічний розвиток дитини. Користуючись словами Е. Еріксона, можна сказати, що події першого року життя формують у дитини «основу довіри» або недовіри стосовно зовнішнього світу.

Обмеження в цьому віці, відсутність любові між оточуючими дитину людьми й любові до дитини, на думку дослідників, прикрасить рішення усіх дорослих завдань, які будуть

виникати перед дитиною на наступних етапах розвитку.

Потреба в спілкуванні є соціальною як за змістом, так і за походженням. На цій основі Л.С.Виготський робить висновок, що потреба в спілкуванні складає основу й рушійну силу всього подальшого психічного розвитку дитини. Потреба ця виникає рано, приблизно до кінця першого місяця життя і стає найважливішим фактором для засвоєння дитиною специфічно людських форм поведінки й діяльності. А базою для цієї потреби є первинні біологічні потреби в їжі, теплі, рухові тощо [2, 31].

На думку деяких науковців, потреба в спілкуванні є уродженою, первинною. Виготський та його послідовники вважають, що джерело розвитку лежить не всередині, а зовні дитини, в продуктах матеріальної й духовної культури, яка розкривається кожній дитині дорослою людиною у процесі спілкування й спеціально організованої сумісної діяльності. Тому шлях дитини до речей і до задоволення власних потреб, за словами Л.С. Виготського, завжди пролягає через відношення до іншої людини. Ось чому початок психічного життя полягає у формуванні в дитини специфічно людської потреби в спілкуванні. У ході тривалих спостережень та експериментів доведено, що ця потреба виникає не на основі задоволення органічних потреб дитини, а спеціально формується в спілкуванні дитини й дорослого, ініціаторами якого в перші дні життя малюка є батьки.

Пізнавальна потреба, на думку багатьох учених, відіграє вирішальну, хоча до кінця ще не розкрити, роль у психологічному розвитку людини. Перший, навчальний, рівень пізнавальної потреби – це потреба у враженнях. На цьому рівні індивід реагує перш за все на новизну стимулу. Потреба у враженнях складає фундамент пізнавальної потреби.

Л.Г. Божович включає її в число первинних потреб дитини й висуває гіпотезу про пізнавальну потребу як вихідну потребу, що лежить в основі психічного розвитку дитини. По відношенню до інших первинних потреб, що мають значення для психічного розвитку, вказана потреба є ведучою. «Вона начебто дає їм основу й забезпечує соціальний характер її розвитку. Це стосується й потреби у рухові, яка в суміснім функціонуванні з пізнавальною потребою починає спонукати дитину до таких форм рухової активності, які пов'язані з опануванням різноманітними уміннями й навичками, а потім і з конструктивною створюючою діяльністю, і до потреби в спілкуванні, яку пізнавальна потреба переводить із біологічного плану в план соціальний» [1, 27].

Спершу пізнавальна потреба спостерігається як «потреба в нових враженнях» уже на 3–5 тижні життя дитини. Ця потреба, як і всі інші потреби малюка, має органічну природу, але разом з тим відрізняється від власне органічних потреб суттєвими якісними особливостями.

Потреба у повазі, визнанні також відіграє важливу роль у становленні особистості дитини. У дітей сильно розвинене почуття власної гідності. Вони дуже люблять, коли їх поважають, довіряють їм якісь справи. Віра у власні сили, впевненість у собі народжуються з поваги близьких і рідних людей. Як справедливо помітила М. Земська, «дитина погано себе почуває, якщо до неї ставляться зневажливо й несерйозно; якщо її принижують, критикують і безперестанно повчають... Коли батьки часто заявляють дитині, що вважають її дурною і нездатною, то вона може дійсно відчувати себе такою, а від постійної критики буде схильна відчувати свою неповноцінність» [3, 103]. Задоволення основних потреб у дитинстві має вирішальне значення для подальшого життя дитини, для всього процесу соціалізації.

Відомий американський психолог Р. Сірс вивчав стосунки батьків і дітей у контексті теорії навчання. Головну увагу він приділяє впливу батьків на розвиток дитини. На його думку, практика дитячого виховання визначає природу дитячого розвитку. Спираючись на

результати своїх досліджень, він виступає за освіту батьків: кожний батько краще виховуватиме своїх дітей, якщо буде більше знати; важливо, як і наскільки батьки розуміють практику виховання.

За Сірсом, новонароджений знаходиться в стані аутизму, його поведінка не співвідноситься із соціальним світом. Але уже перші уроджені потреби дитини, її внутрішні спонукання слугують джерелом навчання. Задоволення потреб складає позитивний досвід малюка. Дитяча залежність, з точки зору Сірса, – це найсильніша потреба, яку не можна ігнорувати. Підкріпленням залежної поведінки є отримання уваги. Присутність матері створює для дитини комфорт. Дитина припиняє плакати, як тільки бачить матір, перш ніж та встигне щось для неї зробити, щоб задовольнити її органічну потребу. Коли дитині страшно, тільки наближення матері заспокоює її. З іншого боку, відсутність матері означає відсутність комфорту.

Відповідно до періодизації розвитку дитини в онтогенезі існує певна стратегія її виховання з урахуванням потреб, характерних для того чи іншого періоду життєдіяльності.

Так, потреби дитини від народження до 7 місяців визначаються в тому, щоб її любили, голубили, лагідно з нею розмовляли, своєчасно годували, тримали в чистоті, теплі та дотримувались усіх необхідних санітарно-гігієнічних вимог, оберігали від різних небезпек.

Від 8 до 14 місяців увагу дитини легко переключати з одного предмета на інший, тим самим майже безконфліктно вирішуючи всі проблеми взаємостосунків. Діти розуміють слова «ні», «не можна» і слухають батьківські вимоги. Чутливі на грубість, окрики, вони потребують ніжності й обережності в спілкуванні.

Від 15 місяців до 2 років – початок першої «вікової кризи». Особливістю поведінки дитини цього віку є підвищена мобільність. Надзвичайно важливо, щоб саме в цьому віці у вихованні дітей були активними батьки (чоловіки) – діти відчують велику потребу в татах.

Не можна карати дитину за поведінку, яка природно випливає з її потреби пізнання і розвитку. Найкраще створити в сім'ї умови, які забезпечують безпеку.

Від 2 до 3 років зростає мобільність дитини, цікавість, її намагання все відчувати на дотик. У зв'язку з цим характерним для її поведінки є схильність до того, щоб ламати, розкидати, гризти речі, дратувати своєю поведінкою дорослих. У зв'язку з цим батькам особливу увагу слід приділяти безпеці дитини і значною мірою бути терплячими до її намагань пізнати оточуючий світ. Особливо в цьому віці дитини є підстави говорити про «здорове» батьківство.

Формула здорового батьківства виводиться з двох основних компонентів – з любові і вимогливості, які приводять в дію цілу систему стимулів і стримувань дитячої поведінки. Зосередження тільки на любові за рахунок вимогливості може викликати неповагу до влади батьків, їх авторитету і, навпаки, авторитарна, гнітюча атмосфера в сім'ї глибоко ображає дитину, дає їй підстави думати, що її не люблять і вона нікому не потрібна.

У віці від 4 до 6 років у фокусі виховання мають бути не тільки вчинки дитини, а й їх мотиви. Батькам необхідно постійно пояснювати своїй дитині, чому саме так треба вчиняти, а не інакше, допомагати їй побачити причинність.

Національною Доктриною розвитку освіти в Україні визнано пріоритет розвитку дитини як особистості, а Базовим компонентом у цілому визнано основні напрями педагогічної роботи, спрямованої на розвиток дитини як особистості. Сутність особистості становлять не стільки можливості дитини, її знання та навички, скільки потребово-мотиваційна сфера. Для уточнення цих позицій у Базовому компоненті дошкільної освіти

введено поняття фонду «можу» і фонду «хочу». Основними складниками «фонду» є можливості дитини (знання, уміння, навички, здібності, звички) і потреби (бажання, прагнення, наміри, ставлення, плани). Також підкреслюється, що в ідеалі можливості належить задіювати, а потреби – задовольняти (принаймні, найголовніші, значущі для особистісного становлення).

У реальній практиці батьки та педагоги звично дбають про розвиток можливостей дитини. Водночас незрівняно менше, а подекуди навіть неприпустимо мало, уваги приділяється розвитку у перші шість-сім років життя фонду дитячого «хочу». А без належної уваги до потребово-мотиваційної сфери важко виховати особистість. Якщо фонд «хочу» не береться до уваги, ігнорується дорослими або взагалі заперечується, особисте становлення дитини гальмується, розвиток стає однобічним.

Виходячи із вищесказаного, можна зробити висновок про те, що з моменту народження дитина відчуває гостру потребу в піклуванні з боку батьків, яка передбачає годування, догляд, тілесний контакт й, крім того, потребу в емоційному контакті й спілкуванні.

Таким чином, як фізіологічний ріст дитини, здоров'я, досвід, харчування, так і інтелектуальний, емоційний та соціальний ріст відіграють життєво важливу роль для загального розвитку дитини. Тому особливу увагу батькам треба приділяти такому аспекту, як потреби дитини. Бо саме від задоволення всіх необхідних потреб, починаючи з першого дня народження, залежить те, як дитина буде розвиватися.

Література

1. Божович Л.И. Проблема мотивационной сферы ребёнка // Изучение мотивации детей и подростков. – М., 1968.
2. Выготский Л.С. Развитие высших психических функций. – М., 1960.
3. Земская М. Семья и личность: Пер. с пол. – М., 1986.
4. Лоуен А. Любовь и оргазм / Пер. с англ. Е. Поле. – М., 1998.
5. Милюкова Е.К. К вопросу о переживании родительской любви: Сб. науч. тр.: Психол. сопровождение личности в пед. прессе. Ч. 2. – Курган, 2002.
6. Песталоцци И.Г. Избранные педагогические сочинения. – М., 1909.
7. Тих Н.Н. Задачи воспитания личности в рамках детства и процесс формирования ее потребностей: Доклад на совещании по вопр. психологии личности. – М., 1956.

Н. Ю. Шевченко

СТАВЛЕННЯ БАТЬКІВ ДО ПРАВ ДИТИНИ

Проблема реалізації прав дитини розглядається нині у різних аспектах. Перш за все йде мова про інформування безпосередньо дітей про їхні права та обов'язки, формування в них власної гідності, поваги до прав інших людей та вміння захищати себе у кризових ситуаціях.

Одним з найважливіших факторів соціалізації була і залишається батьківська сім'я, вплив якої дитина відчуває раніше за все. Закладені у ранньому дитинстві при взаємодії дитини з батьками цінності, норми, уявлення визначають її життєвий шлях, формують суспільну позицію. Крім свідомого, цілеспрямованого батьківського виховання, на дитину впливає вся внутрішньосімейна атмосфера, а ефект цього впливу накопичується з віком, відбиваючись на характері особистості.

Важко переоцінити роль сім'ї в житті дитини. По-перше, сімейне виховання за своїм характером більш емоційне, ніж будь-який інший вид виховання: його підґрунтям є батьківська любов до дітей і безмежна довіра дитини до батьків. По-друге, сім'я є маленькою групою, свого роду мікромоделлю суспільства і найповніше відповідає вимогам поступового залучення дитини до соціального життя, розширенню її світогляду і життєвого досвіду, чому сприяє і загальний психологічний клімат сім'ї. По-третє, вплив сім'ї на дитину починається із самого раннього дитинства, у період найбільшої інтенсивності засвоєння дитиною численних навичок. [1, 4] Саме завдяки цьому необхідне залучення батьків до вирішення проблеми реалізації прав дитини у сім'ї та у суспільстві в цілому.

Нами було проведено соціологічне дослідження з метою визначення ставлення батьків до прав дитини, яке реалізовувалось у два етапи. На першому етапі ми запропонували батькам письмово висловити свою думку у формі запропонованої їм анкети «Права дитини». На другому етапі проводили фокус-групу з батьками, групове інтерв'ю, обговорювання відповідей батьків, де вони мали можливість пояснити та аргументувати свою думку, навести приклади із життя, які б ілюстрували їхній вибір батьківської поведінки. Взагалі у дослідженні узяли участь понад 250 молодих батьків з різним освітнім та матеріальним рівнем. Анкета «Права дитини» складалася із восьми запитань, серед яких були такі типи: закриті питання, відкриті питання, незакінчені речення.

Зупинимось на результатах цього дослідження.

На перше запитання: «На Вашу думку, чи потрібні дитині права?» 97% батьків відповіли «так», але були і такі, що не погодилися: 1% – «ні», 1% – «важко відповісти», 1% – «інше». Отже, більшість батьків теоретично вважають, що діти повинні мати права. Слід відзначити, що невеликий відсоток батьків все ж таки зауважив, що дитина безправна, а деякі не змогли категорично відповісти на запитання. Це свідчить про те, що батьки погоджуються з наявністю у дитини прав. Але на другому етапі дослідження батьки у більшості випадків говорили про своє значення та визначальну роль у реалізації того чи іншого права дитиною у сім'ї.

Друге запитання: «Які права, на Вашу думку, повинна мати дитина?». У своїх відповідях на нього батьки перелічили у необмеженій кількості певні права дитини, які вони вважали за потрібним. Отже, ми отримали по декілька відповідей і визначили ті права, які мали найбільшу кількість виборів. Потім розташували їх від найбільшої кількості виборів до найменшої й отримали такий результат (див табл. 1). Слід зауважити, що не у всіх анкетах були вказані відповіді.

Таблиця 1

№ п/п	Опис права дитини	Кількість виборів
1.	Право мати особисту думку	92
2.	Право голосу	68
3.	Право вибору (друзів, спілкування, професії та ін.)	54
4.	Право на відпочинок	46
5.	Право на любов, піклування та увагу батьків	42
6.	Право на самовираження (бути собою)	34
7.	Право на освіту	28
8.	Право на соціальний захист	22
9.	Право на медичне лікування	18

10.	Право на гідну якість життя	12
11.	Не вказали	71

Результати показали, що базовими цінностями, потребами дитини батьки визначають самореалізацію та соціальні потреби. Далі вони обирають потребу в любові та піклуванні. І третя група потреб – фізіологічні або матеріальні. Потребу в безпеці батьки визначають більш, ніж соціальну безпеку, тобто – захищеність у зовнішньому середовищі. Отже, батьки зосереджені на егоцентризмі дитини, на її особистісній реалізації та орієнтовані на реалізацію саме цих потреб. Велика кількість батьків не вказали жодного права дитини. Це свідчить про їх необізнаність у цьому питанні або несформоване ставлення до прав дитини.

Третє запитання: «Які права на Вашу думку, зашкоджують чи непотрібні дитині?» є провокаційним і результати відповідей на нього обговорювались у групі. Батьки, так само, як і в попередньому запитанні, мали самостійно вказати права у кількості, яку вони вважають за потрібну. Ми визначили кількість виборів того чи іншого права і найбільше голосів було віддано праву на недоторканість особистого життя – 114 виборів. Аргументи батьків у процесі обговорення були такими:

- отримання батьками інформації про тих, з ким дитина спілкується, є дуже важливим. І треба досягати мети будь-якими засобами: підслуховування телефонних розмов, стеження, читання особистого щоденника та ін. Це необхідно для того, щоб вчасно попередити негативний вплив зовнішнього оточення на формування та розвиток дитини;
- отримання будь-якими засобами інформації про емоційний стан, думки, внутрішнє життя дитини, коли вона не йде на контакт з батьками, щось від них приховує.

Ці результати показують, що між батьками та дітьми наявні низький рівень довіри, недостатня емоційна близькість та відчуження. Тобто діти з певних причин не вважають за потрібне радитися з батьками у складних обставинах, не розраховують на їхню підтримку. Отже, порушення батьками права дитини на недоторканість особистого життя – це наслідки якості взаємостосунків між ними та порушення інших прав дитини, зокрема права на особисту думку, яка, можливо, не сприймається батьками й піддається критиці. Таке ставлення батьків негативно впливає на дитину, призводить до формування в неї замкнутості, недовіри до людей, невпевненості у собі, а також викликає неприємні почуття до батьків.

Наступне право, яке було визначене батьками як таке, що може зашкоджувати чи непотрібне дитині, – це право на самостійний вибір та прийняття важливих рішень – 88 виборів. Батьки вважають, що у дитини ще не має життєвого досвіду; тому вони, як дорослі, краще знають, що їй потрібно та необхідно більш за все. Наслідками цього є те, що дитина це змалку не може зробити власного вибору, самостійно прийняти рішення та відповідати за нього. Тобто, коли вона стає дорослою, то є безвідповідальною, несамостійною, не спроможною зробити вибір, бо за неї це завжди робили інші. З іншого боку, дитина змалку звикає робити те, що за певними ознаками подобається іншим, а не їй самій. Вона позбавляється права обирати те, що потрібно саме їй. І наслідком цього може стати відсутність у людини інтересів, мрії, цілей та й взагалі будь-якої активності. Адже не вона обирала свій життєвий шлях, а батьки обрали його для себе.

Наступне право: це право вільного доступу до інформації (Інтернет, ЗМК) – 82 виборів.

Батьки, які вказали це право, мабуть, не знають, що в Конвенції ООН про права дитини воно визначається так: дитина має право на інформацію, яка відповідає її віку. Звісно, що користування цим правом необхідно контролювати та обмежувати батькам. Теоретично батьки вказали право, яке вони вважають шкідливим та непотрібним, але практично це має інший вигляд. Батьки навчають дітей користуватися технічними засобами з певного віку. І з цього моменту їм вже важко контролювати якість інформації, яку отримує дитина. У більшості випадків у батьків не має часу для занять з дитиною і альтернативою є самозайнятість дитини. На жаль, серед великої кількості розвиваючих занять батьки обирають для дітей такий вид діяльності, як перегляд телеканалів, що є найпростішим в організації та підготовці. При цьому вони можуть займатися своїми побутовими справами. Звісно, що з часом батьки втрачають силу контролю над дитиною; вплив телебачення на неї є все сильнішим.

Наступне право – користування грошима (наявність особистих коштів) – 46 виборів. Такого права не має в Конвенції ООН про права дитини, тобто батьки обрали його самостійно, або воно передалося їм з їхньої батьківської сім'ї. Можна вважати, що батьки визначають це право як шкідливе. Але важко сказати, наскільки воно необхідне дитині!? Серед прав, що їх має дитина, є права на харчування, забезпечення, що належать до обов'язків батьків. Тобто батькам необхідно самостійно вирішувати це питання, бо вони мають відповідальність по забезпеченню дитини всім необхідним для її існування.

Дуже важливо, що у 62 випадках батьки написали: «Усі права потрібні дитині». Це має велике значення у розумінні батьками необхідності реалізації прав дитини у сім'ї. Тобто у даному випадку провокаційне запитання було ігнороване. Це свідчить про визначеність позиції батьків, їх ставлення до прав дитини.

Четверте запитання: «Чи має права дитина у Вашій сім'ї?» є необхідним для з'ясування питання практичної реалізації прав дитини у її сім'ї. 85% батьків вказали, що «так»; 1% – «ні»; 13% – «важко відповісти»; 1% – «інше». Важливим у результатах відповідей на це питання є те, що 15% батьків все ж таки замислилися над цією проблемою і можуть її визначити; це свідчить про їхню активну позицію стосовно виховання дитини.

П'яте запитання дає змогу конкретизувати, які саме права дитина має у сім'ї, якщо батьки відповіли «так» на попереднє запитання. Більшість батьків вказали, що діти в їх сім'ї мають право на особисту думку (право висловлювати свою точку зору) – 140 виборів. Також було вказано, що діти мають право вибору того, що їх стосується – 62 вибори. Право на дозвілля – 34 вибори. «У нас в родині рівні права» – 8. Також певна кількість батьків не конкретизувала, які саме права дитина має в їхній сім'ї. Результати відповідей показали, що батьки орієнтовані на самореалізацію дитини, на задоволення її особистісних потреб. Вони орієнтовані на дитину і на себе. Тобто ніде не йде мова про обов'язки дитини, про повагу до права інших людей. Можна сказати, що батьки більше уваги приділяють егоцентрованим правам дитини, ніж формуванню у неї відповідальності та почуття обов'язку, поваги до інших людей. Батьки зовсім не виділяють право дитини на повагу з боку інших людей. Вже змалку йде формування егоїстичної особистості з нерозвинутих почуттям обов'язку та низьким ступенем відповідальності. З іншого боку,

можна сказати, що починає домінувати демократичний стиль виховання у сім'ї, що є проблематичним у сім'ях зрілого віку й не властиве сімейним взаємовідносинам в радянські часи. Отже, формування особистості на демократичних засадах є пріоритетом у сучасному сімейному вихованні.

Шосте запитання: «Як Ви вважаєте, для чого дитині потрібні права?» дає можливість з'ясувати ступінь розуміння батьками поняття «права дитини» та їх призначення. Результати відповідей, розташовані від найбільшої кількості виборів до найменшої, наведені у таблиці 2. Слід зауважити, що не у всіх анкетах були вказані відповіді.

Таблиця 2

№ п/п	Опис причини	Кількість виборів
1.	Для формування повноцінної особистості	74
2.	Для самореалізації та почуття власного «Я»	68
3.	Для впевненості у собі	43
4.	Щоб почуватися повноправним громадянином суспільства та членом родини	34
5.	Дитина також є людиною, як і дорослі, а тому вона повинна мати такі самі права	21
6.	Щоб у дитини формувалося почуття обов'язку	11
7.	Не вказали	7

За результатами відповідей можна зробити висновок, що батьки у більшості випадків відокремлюють права дитини від її обов'язків та акцентують увагу на її правах. Це, в свою чергу, формує безвідповідальність людини стосовно до інших, зосередженість на особистих почуттях та потребах. Наслідком егоцентризму може бути відсутність взаєморозуміння з іншими людьми, неможливість працювати в команді чи колективі людей, неприйняття людини групою, самотність, неповага до інтересів та прав батьків, як зараз, так і в майбутньому. Але є і такі батьки, які визначають лише формування почуття обов'язку. Це також має певні наслідки, які можуть виявлятися у внутрішньому конфлікті особистості, її невпевненості у собі, пасивності та ін. Отже, ми бачимо, дві полярні позиції ставлення батьків до прав дитини: Орієнтація на права як можливість самореалізації.

2. Орієнтація на обов'язки – формування відповідальності.

Перша позиція на сьогоднішній момент є домінуючою, що відповідає цінностям та головним ідеям нашого суспільства, економічно-соціальному стану його розвитку.

Сьоме запитання було дано за методикою «незакінчене речення» – «Дитина – це...». Ми зробили контент-аналіз цього тексту і отримали такі результати. Перш за все, дитина сприймається дорослими, батьками як їх майбутнє, їх надія – тож вони мають певні власні очікування стосовно своєї дитини. Також можна відмітити вживання таких позитивно забарвлених слів, як «радість», «щастя батьків». Багато батьків сприймають дитину, як «маленьку особистість», «маленьку людину» і взагалі як «особистість». Інша категорія батьків вживає таке поняття, як «відповідальність», аргументуючи це тим, що дитина беззахисна і потребує нашого піклування.

На восьме запитання: «Про права дитини...» ми пропонуємо варіанти відповідей: «я досить інформований»; «я дещо знаю»; «я знаю, але не розумію їх призначення та необхідності»; «я зовсім не інформований». Результат опитування показав, що 25% батьків вважають себе достатньо інформованими щодо прав дитини. Батьки, які визначили, що вони дещо знають про права дитини, складають 40% загальної кількості. Деякі батьки (15%) визнали, що мають знання про права дитини, але не розуміють їх необхідності та призначення. І лише 20% батьків зізналися, що зовсім нічого не чули про права дітей.

Отже, можна зробити висновки, що дійсно батьки володіють інформацією про права дитини, але ця інформація здебільшого залишається на рівні знань, вона має поверховий характер.

Деякі батьки досить скептично ставляться до прав дитини. Це пояснюється тим, що їхні знання зовсім не реалізуються на практиці. Батьки розуміють необхідність дотримання прав дитини, але це розуміння досить поверхове і залишається на рівні віддалених від дійсності філософських бесід та розмірковувань. Батьки сприймають дитину таким чином: зараз – складності, відповідальність, а у майбутньому – вони вже встигли сформувані певні очікування щодо виконання дитиною своїх обов'язків стосовно них. Хоча мало хто з батьків зараз формує у дитини відповідальність щодо її поведінки та почуття обов'язку. Батьки живуть зараз «минулим» стосовно себе і «майбутнім» – стосовно дитини. Тобто необхідно наголосити, що саме теперішній вплив батьків, їх виховання та поведінка по відношенню до дитини формують її особистість; і це необхідно враховувати перш за все.

На наш погляд, батьки мають враховувати:

- Права дитини походять від її потреб, забезпечення яких є гарантом формування повноцінної самодостатньої особистості. Якщо порушуються чи не реалізуються права дитини в сім'ї, то, звісно, й не задовольняються і її потреби у формуванні та розвитку особистості. Наслідком цього можуть стати психологічні проблеми, комплекс неповноцінності та різного рівня патологічні дії.
- Дуже важливо у рівному ступені говорити про права та обов'язки дитини, їх взаємозв'язок та взаємодоповнення. Бо права встановлюють рівень свободи особистості, а обов'язки – рівень її відповідальності. Якщо дитина має право мати власну думку і висловлювати її, то вона також повинна поважати таке ж саме право іншої людини.
- Ознайомлюючи дитину з її правами та обов'язками, батькам необхідно наголошувати і на своїх правах та обов'язках стосовно неї. Важливо пам'ятати, що батьки також мають право на недоторканість особистого життя, дозвілля, власну думку та ін. А також батьки у повній мірі є відповідальними за життя, здоров'я та розвиток дитини. Тому вони мають право контролювати та обмежувати вплив тих зовнішніх факторів, що можуть якимось чином зашкодити дитині.

Література

1. Батьки і діти: соціальне самопочуття дітей в українських сім'ях / Г.В. Святненко, Л.С. Волинець, Є.М. Луценко. – К.: Логос, 2000. – 92 с.
2. Шевченко Н.Ю. Реалізація прав дитини в сім'ї // Соціальна педагогіка: теорія та практика. – 2004. – № 1. – С. 58-68.
3. Конвенція ООН з прав дитини: шляхи практичного застосування: Метод. рек. / Упоряд. Г. М. Лактіонова. – К.: Наук. світ, 2000. – 38 с.
4. Права дитини: від витоків до сьогодення: Зб. текстів, метод. та інформ. матеріалів: Метод. вид. / Лактіонова Г. М., Пироженко Л. В., Сухомлинська О. В. – К.: Либідь, 2002. – 280 с.

ТЕХНОЛОГІЇ РОБОТИ СОЦІАЛЬНОГО ПРАЦІВНИКА/ПЕДАГОГА

І. В. Братусь

З ДОСВІДУ ВПРОВАДЖЕННЯ ПРОЕКТУ ХРИСТИЯНСЬКОГО ДИТЯЧОГО ФОНДУ: «СПРИЯННЯ ПЕРШИМ КРОКАМ»

Із сучасних досліджень відомо, що ранній вік є основою для формування особистості, її фізичного, психічного, інтелектуального та соціального потенціалу. Унікальність цього періоду порівняно з подальшими віковими етапами становлення особистості полягає в тому, що він створює базу загального розвитку дитини. Зважаючи на це, Міжнародні організації, зокрема такі, як Всесвітня Організація Охорони Здоров'я (ВООЗ), Дитячий Фонд ООН (ЮНІСЕФ), ЮНЕСКО приділяють увагу впровадженню спеціалізованих програм для батьків, які виховують дітей раннього віку, та спеціалістів.

Розробка та впровадження даних програм позитивно впливають на формування суспільного здоров'я, сприяють попередженню економічних та соціальних негараздів.

Саме тому Християнський дитячий фонд у 2004 році впроваджував проект «Залучення членів місцевих громад до впровадження адаптованої програми розвитку дітей раннього віку партнерської організації NIPPA (Північна Ірландія): сприяння першим крокам» за підтримки Дитячого Фонду ООН (ЮНІСЕФ).

Заплановано та здійснено було чимало.

Результати проекту

- Проаналізовано теоретико-методичні зарубіжні та вітчизняні матеріали щодо проблем розвитку дітей раннього віку, в тому числі програми розвитку дітей раннього віку партнерської організації NIPPA (Північна Ірландія).
- Розроблено програму підготовки фахівців для проведення просвітницької програми «Розвиток дитини раннього віку: разом до гармонії» у місцевих громадах, спрямовану на навчання спеціалістів та батьків.
- Розроблено інтегративну просвітницьку програму для батьків, які виховують дитину раннього віку (10 сесій по 2 години).
- Проведено навчання спеціалістів: педагогів, психологів, лікарів (24 спеціалісти – м. Львів, 15 спеціалістів – м. Сімферополь, 22 спеціалісти – м. Сарни).
- Сформовано групу кваліфікованих тренерів по роботі з батьками та фахівцями (9 осіб), які пройшли спеціалізоване навчання.
- Проведено 30 тренінгових сесій для батьків на 3-х пілотних майданчиках у Львові (Львівський обласний перинатальний центр, 4 Міська комунальна поліклініка м. Львів, Дошкільна установа № 41 «Ластівка»). У програмі взяли участь 59 чоловік.
- Проведено семінар з елементами тренінгу для представників громади, органів місцевого самоврядування, представників засобів масової інформації (26 осіб), що сприяв

усвідомленню важливості й актуальності просування такого типу програм у громадах. Підготовлено публікацію методичного посібника інтегративної просвітницької програми для батьків та спеціалістів *«Розвиток дитини раннього віку: разом до гармонії»*.

- Підготовлено навчальний фільм для спеціалістів та батьків.
- Підготовлено CD з інформаційними матеріалами та фільмом.
- Розроблено інформаційні матеріали для спеціалістів та батьків.
- Відпрацьовані механізми впровадження результатів проекту в громаді м. Львів після його завершення.

Провідним результатом проекту стало створення та апробування інтегративної просвітницької програми для батьків та спеціалістів *«Розвиток дитини раннього віку: разом до гармонії»*. Програма рекомендована до впровадження спеціалістами Академії педагогічних наук України, складається з 10 сесій по 2 години кожна.

Теми сесій

Сесія 1. Актуальність періоду раннього віку.

Сесія 2. Розвиток дитини раннього віку.

Сесія 3. Організація розвиваючого середовища.

Сесія 4. Іграшка в житті дитини.

Сесія 5. Ритм в житті дитини.

Сесія 6. Світ народної гри в житті дитини.

Сесія 7. Гра в життя дитини.

Сесія 8. Спілкування в сім'ї.

Сесія 9. Творимо разом.

Сесія 10. Мистецтво створення дитячого свята.

Проект діяв у м. Львів, де було створено 3 тренінгових майданчики для батьків на базі Львівського обласного перинатального центру, 4-ої міської комунальної поліклініки, дитячої дошкільної установи № 41. В заняттях узяли участь 59 батьків; серед них: молоді мами і тата, вагітні жінки, бабусі та дідусі. Всі учасники відмітили, що отримали корисну інформацію й набули практичних навичок щодо розвитку дитини раннього віку.

В ході тренінгових занять батьки та спеціалісти:

- покращили свої знання щодо розвитку дітей раннього віку;
- отримали практичні навички створення розвиваючого середовища для дитини, використовуючи природні матеріали;
 - отримали навички створення кошика-скарбнички для дитини та альбому дитини;
 - дізнались про критерії підбору іграшки для малюка;
 - навчились впроваджувати ефективну сесію евристичної гри для дітей, які починають ходити;
 - оволоділи навичками проведення народних та пальчикових ігор для малюків;
 - навчились проводити стимулюючу гру на основі повсякденних предметів з дітьми віком до трьох років;
 - отримали навички створення ритму в житті дитини, використовуючи пісні, вірші, рими
 - навчились створювати свято для дітей раннього віку.

На заняттях батьки пізнавали світ дітей раннього віку завдяки підібраним темам, вправам, інформаційним матеріалам.

А самі учасники пишуть про свої враження наступне.

Ганна Хомочко

У своєму відгуку я хочу торкнутися таких аспектів: зміст програми та його користь; внутрішня атмосфера та особисті контакти; майбутня перспектива. Програма зосереджувалася на тому, як батьки, чи навіть майбутні батьки, можуть досягти кращого взаєморозуміння зі своєю дитиною, сприяти її всебічному розвитку, допомагати адаптуватися до різних природних, психічних, соціальних умов. Щоб досягти цього, ми обговорювали і проробляли особливості розвитку дитини від народження до 3-х років, виготовляли іграшки, що сприятимуть її розвитку, вивчали пісеньки, віршики, приказки, які неодмінно сподобаються дітям. Заняття були надзвичайно корисними в плані стимулювання творчості батьків і дітей. Багато чого, що батьки вже забули від часів свого дитинства, вони пригадали на тренінгу й значно збагатили свої знання і навички.

Цікавою та ефективною була форма проведення курсу, яка включала багато рольових ігор з елементами наочності, діалогів, обмінів досвідом, що сприяло кращому практичному засвоєнню інформації.

Варто відзначити, що сесії програми зосереджувалися на розвитку дитини як члена сім'ї та суспільства, а тому велика увага приділялась не тільки ролі матері, а й усіх членів родини, особливо батька. У тренінгу брали участь подружні пари, а це є свідченням того, що поступово змінюється ставлення чоловіків до ролі батька; вони стають більш активними й свідомими.

З першого ж заняття між учасниками склалась тепла, дружня атмосфера. Дуже важливим є те, що в групі були матері дітей різного віку; і вони охоче ділилися досвідом, який для них був ще зовсім недавнім. Деколи спостереження матерів відрізнялися; і це свідчило про те, що усі діти різні, а тому і до їх розвитку слід підходити індивідуально. Цей досвід матерів особисто для мене був дуже важливим; я певною мірою змінила своє ставлення до ролі матері. Зараз я тільки очікую дитину; і для мене це зовсім нові відчуття. Спершу я навіть відчувала деяку тривогу через велику відповідальність, яка на мене чекає. Проте досвід і настрої матерів показали мені, що не треба занадто мучити себе запитанням «А чи я зможу?», а просто сприймати появу дитини як велику радість, і тоді все буде чудово. Хочу сказати, що наші тренери дуже ретельно готувалися до занять, творчо підходили до завдань, і завдяки їм тренінг був таким успішним.

Хотілося б, щоб контакти, що склалися між учасниками, не послаблялися, а й надалі підтримувались через проведення зустрічей, обговорень і т. п. Чудово було б знову взяти участь у подібній програмі, але вже з іншої тематики.

Тетяна та Мирон Пронишини

Час занять програми «Розвиток дитини раннього віку: разом до гармонії» пригадуємо з вдячністю, натхненням, енергією. Несподівано для себе занурилися у світ дитини і спробували сприймати навколишнє її очима. Зв'язок із сином став ще тіснішим після того, як впевнилися, що методи, які ми інтуїтивно застосовували, є відомими і рекомендованими психологами, педагогами та досвідченими батьками. Внутрішній спокій та водночас бажання досліджувати, вивчати, експериментувати зі світом є тепер у кожного члена нашої родини. Тепер ми розуміємо психоемоційні та соціальні потреби дитини і знаємо, як їх задовольнити.

Ми дуже вдячні організаторам і тренерам програми, а також учасникам нашої групи.

Серед них були активні батьки із цінним досвідом та цікавими ідеями. Після знайомства з ними ми й надалі підтримуємо стосунки і плануємо створити нашим дітям спільне розвиваюче середовище, використовуючи для цього різноманітні свята і просто спільні зустрічі.

Наталя та Роман Шуляри

Завдяки кваліфікованим спеціалістам програми та спілкуванню у групі батьків ми змогли якнайкраще пізнати нові правильні підходи до виховання та розвитку нашої дитини.

Протягом занять було розглянуто багато цікавих тем, що стосувались гармонійного розвитку дитини у віці від народження до трьох років. Теми сесій та виклад матеріалу сприяли жвавим дискусіям, обміну думками, надихали на творчість та самовдосконалення.

Ми шкодуємо лише про те, що не відвідували таких курсів ще до народження малюка, і будемо раді брати участь у подібних програмах.

Петро Пелікан

Мені, як майбутньому батькові, є важливим мати потрібні знання для автентичного виховання і розвитку дитини. Я вперше побував на такому заході. Проведений тренінг виявився надзвичайно цікавим і корисним. Часто у буденному житті ми навіть не замислюємося, наскільки важливими є спілкування з дітьми, вибір корисних, якісних іграшок... Тому під час занять ми усвідомили, яку велику роль відіграє гра в житті дитини, як організувати розвиваюче середовище. Значна увага приділялася розвитку візуальної поінформованості, моторних умінь і навичок, надбанню певних соціальних навичок, українським народним іграм і забавлянкам. Заняття проводились в ігровій формі, кожен намагався творчо підійти до теми; і все це давало змогу знову повернутися в дитинство, відчувати себе дитиною, подивитися на світ очима малюка. Незабутньою стала для мене остання сесія «Мистецтво створення свята для дитини». Звичайно, без професійного та наполегливого підходу тренерів ми не змогли б набути стільки знань, необхідних для розвитку наших дітей.

Батьки та спеціалісти пізнавали світ дитини раннього віку завдяки підібраним вправам, пригадували свої спогади з раннього дитинства, уявляли себе в ролі малих дітей, отримували практичні навички й теоретичні знання, якими починали ділитися з іншими батьками.

Сьогодні на сторінках журналу ми пропонуємо вам познайомитись з матеріалами публікації методичного посібника «Розвиток дитини раннього віку: разом до гармонії», які, сподіваємось, стануть корисними для батьків та спеціалістів.

Чому потрібні пальчикові ігри?

Перша іграшка дитини – її ручки та пальці. Настає час, коли мама помічає, що її малюк, якому вже 3-4 місяці, розглядає свої пальчики, руки, подовгу рухає ними, бавиться. Він пізнає навколишній світ через своє тіло. Чим більше дитина рухає пальчиками, тим краще розвиваються мозкові структури.

Ще у II тисячолітті до нашої ери китайські мудреці знали, що існує взаємозв'язок між рухами пальців, кисті та розвитком мислення. Це підтверджують дослідження фізіологів. У роботах В.М.Бехтерева є висновки про те, що маніпуляції рук впливають на функціонування центральної нервової системи, розвиток мовлення. Прості рухи кистей допомагають зняти

загальну напругу, а також власне з рук, розслаблюють губи, що сприяє покращенню вимови звуків, розвитку мовлення дитини.

Дослідження М.М. Кольцової свідчать, що кожен з пальців руки має своє представництво у корі великих півкуль головного мозку. Розвиток рухів пальців передуює появі артикуляції складів. Таким чином, мовлення перебуває у прямій залежності від розвитку дрібної моторики руки.

Народна мудрість здавна зберігає знання про доцільність використання ігор з пальчиками. У різних культурах зустрічаються народні ігри для малюків, у яких активно задіяні руки та пальці. «Пальчикові» ігри являють собою віршовані рядки, що ілюструються за допомогою ритмічних рухів рук, пальчиків. Ігри з пальцями допомагають батькам не тільки розвивати мовлення та інтелектуальні здібності дитини, а й приносять задоволення від проведеного разом з нею часу, допомагають припинити плач, стають у пригоді для створення ритму впродовж дня. Пропонуючи малюкові таку гру, важливо відразу створити її настрій, правильно вимовляти кожен звук, заздалегідь продумати всі рухи і поступово їх повторювати. Особливу радість приносить дитині ситуація, коли всі члени сім'ї разом відтворюють гру. Спершу дитина може тільки спостерігати за тим, як батьки грають у пальчикову гру. Невдовзі вона включається у гру окремими звуками та рухами. Важливо, щоб відповідна гра повторювалась упродовж певного проміжку часу. Наприклад, гра, присвячена весні, протягом 2-х перших весняних тижнів. Потім на зміну приходить нова пальчикова гра, пов'язана із певною подією, святом, періодом року. Можна спеціально призначити час для пальчикової гри. Наприклад, перед сніданком. Коли лунають слова з гри, гортань дитини вібрує, повторюючи всі звуки, спершу беззвучно, а через деякий час з'являться відтворені склади і слова із запропонованої гри. Настає і той момент, коли малюк разом з вами показує гру з пальчиками. Світ «пальчикових ігор» дарує радість і малятам, і батькам.

Пальчикові ігри до скарбнички батьків та малюків	
<p>Перший пальчик – наш дідусь, Другий пальчик – то бабуся, Третій пальчик – наш татусь, А четвертий – то матуся, А мізинчик – наш малюк, Він сховався тут. <i>(Показуємо на пальчик та кажемо: «перший пальчик...», і продовжуємо гру, загинаючи кожен пальчик).</i></p> <p>Задрімав мізинчик трішки, Безіменний — стриб у ліжко, А середній там лежить, Вказівний давно вже спить. Вранці всі вони схопились враз – В дитсадочок бігти час.</p>	<p>Пташенята в гнізді Полетіла пташка-мати Малюкам жуків шукати. А малята не літають – Із гніздечка виглядають. <i>Всі пальці правої руки обхопити долонею. Утворити «гніздо». Коли ворушити пальцями правої руки, створюється враження, що у «гнізді» – живі пташенята.</i></p> <p>Квітка Сяє сонечко привітне – Квітка з пуп'янки розквітне. <i>Пучки пальців обох рук зімкнути. Долоньки трішки круглясті, схожі на пуп'янок. Нижні частини долонь притиснути одну до</i></p>

<p><i>(По черзі загинати пальчики до долоні. Потім великим пальцем торкатися всіх інших – «будити». Розкрити всі пальці «враз»).</i></p> <p>На роботу Старший встав – не лінувався. Вказівний за ним піднявся – Розбудив сусід його. Той – свого, а той свого. Встали вчасно всі брати – На роботу треба йти. <i>(Стиснути пальчики в кулачок. По черзі розгинати їх, починаючи з великого. А від слів: «Встали вчасно всі...» широко розсунути пальці).</i></p> <p>Доброго ранку Доброго ранку, сонце привітне! Доброго ранку, небо блакитне! Доброго ранку, у небі пташки! Доброго ранку тобі і мені! <i>(Пальцями правої руки по черзі «вітатися» з пальцями лівої руки, поплескуючи одне одного кінчиками).</i></p> <p>Спечем хлібчик Спечем, спечем хлібчик Дітям на обідчик. Найбільшому – хліб місити, А тобі – воду носити, А тобі – в печі палити, А тобі – дрова рубати, А малому – замітати. Тільки хліба напекли – танцювати почали. Це робота не легка – Витинати гопака. <i>(Розгинаємо пальчики, починаючи з великого. Імітуємо пальчиками танок).</i></p>	<p><i>одної, а пальці широко розсунути по колу і трохи вигнути. Утворюється велика квітка, що розпустилася.</i></p> <p>Хрущ Я малий веселий хрущ. Мене знає кожен кущ. Маю я красиві вуса І нічого не боюся. <i>(Стиснути кулачок. Вказівний палець і мізинець розвести в різні боки («вуса»).</i> <i>Ворушити вусами).</i></p> <p>Квіточка Під снігом квіточка росте, Красу на землю принесе, Промінчик доторкнеться І квітка посміхнеться. <i>(Показати руками шар сніга. Потім утворити руками квітку й торкнутися її пелюсток, показуючи «промінчик».</i> <i>Далі квітка потроху розпускає пелюстки).</i></p> <p>Віяло В літню спеку віяло Вітерцем повіяло. З нами вітерець погрався – І у віяло сховався. <i>(Зобразити руками віяло. Потім пальчики ховаються в кулачок).</i></p>
---	--

Результати впровадження інтегративного просвітницького курсу «Розвиток дитини раннього віку: разом до гармонії» в дошкільних закладах м. Львова переконливо підтверджують, що використання батьками запропонованих в програмі різноманітних вправ для дітей є базисом для їх подальшого фізичного, розумового, естетичного розвитку.

Література

1. Розвиток дитини раннього віку: з батьками до гармонії: Метод. посіб. / Авт.-упоряд.: І.В.Братусь, Н.В.Кошечко, О.Л.Нагула; За заг. ред. І.Д. Звереві. – К.: Кобза, 2004. – 158 с.
2. Савіна Л.П. Пальчикова гімнастика для розвитку мовлення дошкільнят: Посіб. для батьків і педагогів. – К.: Школа, 2001. – 47 с.

О. В. Тіунова

ОКЕАНІЧНЕ ПОЧУТТЯ ЄДНОСТІ

Сьогодні побутує думка про те, що у психічному відношенні внутрішньоутробний період є більш важливий, ніж усе наступне життя.

У жоден з моментів свого подальшого життя людина не розвивається так інтенсивно, як у пренатальному періоді, починаючи із заплідненої клітини і перетворюючись всього через декілька місяців у фактично досконалу істоту, з дивовижними здібностями і невгасимим прагненням до отримання інформації.

Звичайно, не можна заперечувати важливість виховання дитини, особливо в перші роки життя, але воно не має того фундаментального впливу, яке притаманне пренатальному вихованню.

Мати і дитина багатьма вченими розглядаються як єдине ціле. Сприятливий розвиток системи «мати-дитина» – передумова здоров'я їх обох. Психічний розвиток дитини, формування її особистості багато в чому пов'язані з успішністю розвитку раннього діалогу між немовлям і матір'ю. Якщо жінка здорова, кохана, носить під серцем бажану дитину, не відчуває гострих стресів, то плід знаходиться у стані комфорту, безпеки і добре розвивається. О.Ранк назвав внутрішньоутробне існування дитини «раєм».

Сучасні дані про пренатальний період можуть окреслювати формування суб'єктивного досвіду з другого місяця після запліднення. В 5-6 тижнів починається формування нервової системи, з 7,5 тижнів з'являється тактильна чутливість. В 11 тижнів починає битися серце. Маленька істота вже може мружити повіки, змінювати вираз обличчя і навіть посміхатися.

На 5-му місяці плід емоційно і рухливо реагує на модуляції голосу матері та звуки зовнішнього світу. Він безперервно вловлює відчуття, почуття і думки, які викликає в матері оточуючий світ. Жінка завжди інтуїтивно відчувала важливість впливу своїх почуттів на ще ненароджену дитину.

Для давніх цивілізацій значимість періоду вагітності була абсолютною істиною. Єгиптяни, індійці, кельти, африканці і багато інших народів розробили закони для матерів, подружніх пар і суспільства в цілому, які забезпечували дитину найкращими умовами для життя і розвитку.

Понад тисячу років тому в Китаї існували пренатальні клініки, де майбутні матері проводили період вагітності, оточені спокоєм і красою.

У багатьох народів, жінка, котра ще не народила, мала ранг значно нижчий. Жінка-мати вирізнялася вищим духовним рівнем. Народжуючи дитину, вона ніби отримувала освячення.

Незвичайні сенсорні здібності плода

Після народження дитини процес виховання характеризується трьома послідовними етапами – вбирання інформації, наслідування і особистий досвід. У період внутрішньоутробного розвитку досвід і наслідування відсутні. Що ж стосується вбирання

інформації, то воно – максимальне і протікає на клітинному рівні.

Група французьких спеціалістів різного профілю опублікувала результати дослідження, що свідчать про наявність в плода активної сенсорної системи. Нагадаємо, що органи чуття і відповідні центри мозку розвиваються вже до третього місяця. Протягом наступних шести місяців вони вдосконалюються і спеціалізуються у відповідності з виконувальними функціями.

Зір, який неможливий без світла, та нюх, для функціонування якого необхідне повітря, знаходяться в стані тимчасової бездії. Але смак вже добре розвинутий; плід може навіть демонструвати задоволення, чи незадоволення від певних страв.

На сьогоднішній день найбільш широко вивчені чутливість і слух плода. Часто батьки помічають, що діти розпізнають музику чи пісні, почуті у пренатальному періоді. Причому вони діють на малюків, як заспокійливий засіб, і можуть бути успішно використані при сильній емоційній напрузі. А що вже говорити про те, який вплив на малюка має мамин голос!

Дитина по-різному сприймає музику. Бетховен і Брамс на неї діють збудливо, тоді як Моцарт і Вівальді заспокоюють.

Постійне слухання може стати справжнім процесом навчання.

Почуттєвий зв'язок матері та дитини

Психологи виявили ще один важливий фактор, що суттєво впливає на розвиток дитини, – якість емоційного зв'язку, що існує між нею та матір'ю. Любов, з якою мати виношує дитину, думки, пов'язані з її появою, багатство спілкування, яке вона ділить з нею, мають вплив на психіку плода, що розвивається, і його клітинну пам'ять, формуючи основні якості особистості, що зберігаються протягом наступного життя.

На жаль, на дитину також може вплинути сильний стрес, глибокі й тривалі переживання матері. Дані останніх досліджень за допомогою кіно- та фотозйомки свідчать, що дитина відчуває емоційні удари під впливом хвили материнських гормонів, які служать причиною формування первинного почуття страху, безнадійності, тривоги. І тільки стійке позитивне ставлення матері до вагітності, її любов «захищає» дитину від цих стресів у навіть дуже важких екстремальних ситуаціях.

Якщо мати щаслива, відчуття спокою і радості передаються плоду, і якщо він часто відчуває ці стани в утробі матері, вони запам'ятовуються і певним чином впливають на подальше життя.

При тісному зв'язку з природою жінка стає ще одним свідомим творцем дитини, якій вона надає найкращі шанси з усіх існуючих. Для цього не потрібно докладати надто багато зусиль. Всього лише випромінювати любов і задіяти свій творчий потенціал. Дуже корисно культивувати в собі стан щастя і внутрішньої свободи, передаючи його дитині.

Музика, спів, поезія, мистецтво, природа допомагають досягти даного внутрішнього стану і виховують в дитині почуття прекрасного.

Тільки вагітна жінка має можливість відчувати «океанічне блаженство». Це відчуття цілісності, єднання і злиття; відсутність зусиль і легкість; повне використання своїх можливостей; свобода від енергетичних блокувань, загальмованості і страхів; спонтанність і виразність; буття з чистою душею і духом; краса. Культивуєючи в собі це відчуття, жінка будує гармонійні стосунки з майбутньою дитиною і закладає базу для розвитку в неї почуття довіри і захищеності.

Образ тіла

Як часто однією з психологічних проблем вагітності є зміна образу тіла. Жінка хвилюється через зміну звичних форм тіла, переживає, що через вагітність втратить красу, граційність і жіночність. Тому важливо у період вагітності навчитися позитивно сприймати своє тілесне Я, полюбити його.

Цьому допоможе раціональне харчування, фізичні вправи, прогулянки на свіжому повітрі, плавання і, звичайно ж, танець. Танцюйте, отримуючи насолоду від кожного руху. Танець – це також своєрідна медитативна дія, яка допомагає зняти напругу, насолодитися власним тілом, відчувати свободу рухів. У вашому танці не повинно бути різких швидких рухів, навпаки – плавні, що відповідають ритму вашого настрою. В танці ваше тіло набуває особливої грації.

В цей період важливо навчитися «відключатися», занурюватися в себе і при цьому розвивати здібність насолоджуватися розслаблюючим і зігріваючим відчуттям тіла.

Поради для майбутнього тата

Маленька істота в животик у мами також потребує і батькової уваги до себе.

➤ Прояв любові і турботи до жінки, яка носить Вашу дитину, дасть їй відчуття захищеності, впевненості, що, звичайно, відчусь і дитина. Будьте терпимі до її незвичайних потреб, що подекуди здаються примхами. Задовольняючи потреби майбутньої мами, Ви задовольняєте бажання свого маляти.

➤ Знаходьте час для «побачень» з майбутньою дитиною. Розмовляйте з нею, незважаючи на те, що Ви її не бачите, і не знаєте, чи вона Вас чує. Але, як це не дивно, вона Вас почує; і пісеньку, яку Ви їй заспіваете, і казочку, яку Ви їй почитаете, а з'явившись на світ, впізнаватиме Ваш голос.

➤ Можете перемовлятися з дитиною через «азбуку Морзе»; постукуючи по животик, Ви помітите, що через деякий час вона відповідатиме.

➤ В цей період спрямуйте свою творчу енергію на створення затишного «гніздечка» для малюка.

Практикум для майбутньої мами

Сподіваємось, цей практикум допоможе Вам гармонізувати свій внутрішній стан, краще пізнати себе в період вагітності, позитивно вплинути на розвиток майбутньої дитини.

Вправа «Візуалізація образів».

Сядьте зручно. Заплющіть очі. Зосередьтеся на своєму диханні. Глибоко вдихайте і видихайте повітря. З кожним вдихом і видихом Ви все більше заспокоюєтеся і зосереджуєтеся на своїх відчуттях. Дихайте легко і вільно.

Тіло розслабляється все більше. Вам тепло, зручно і спокійно. Спробуйте уявити собі будь-який образ. Використовуйте весь Ваш творчий потенціал.

1. Образ вашої дитини

Спробуйте уявити, якою є Ваша дитина в утробі – маленька, безпомічна, спокійна,

весела і грайлива, активна;

- які саме ласощі вона полюбляє;
- як себе поводить у різних ситуаціях,
- що їй подобається, а що викликає хвилю обурення вже зараз.

Цей образ допомагає краще усвідомити Ваш зв'язок з дитиною, прислухатися до її потреб, відчувати характер.

2. Образ якостей майбутньої дитини

Уявіть собі ті якості, які б хотіли побачити в дитині. З допомогою уяви намалуйте собі картини прояву цих якостей в дитячому, підлітковому віці.

Така візуалізація – це усвідомлений вплив на сили підсвідомості з метою їх активізації та втілення в життя.

3. Образ дельфіна

Уявіть, як може почуватися дельфін у своїй стихії – вільно, невимушено, безпечно. Він грається з хвилею, радіє прийдешньому дню. Ви також можете дати Вашій дитині це безмежне відчуття простору і свободи, радості від життя, насолоди від кожної його миттєвості.

Робота з цим образом допомагає розслабитися, відчувати життєву енергію, подолати невпевненість у власних силах і страх перед невідомістю.

Для візуалізації Ви можете використовувати будь-які образи. Важливо, щоб вони були енергетично насиченими і позитивними, наприклад: **сонце, соняшник, море, краплини теплої літньої дощу, весняний свіжий вітер, веселка, квітуча галявина, гірська річка.** Уявляючи всі ці образи, залучайте всі відчуття – слухові, зорові, нюхові й навіть смакові, адже уявна картинка має бути максимально живою.

Що Ви відчуваєте, обіймаючи маленьке цуценятко, коли ніжиться на ласкавому сонечку, вдихаєте запах моря, їсте шоколад? Які відчуття у Вас викликають слова – «ніжний», «ласкавий», «люблячий», «радісний», «теплій», «свіжий», «солодкий»?

Позитивні образи, що виникатимуть у Вашій свідомості, поступово стануть Вашим еством. Ви відчуєте, що самі перетворюєтеся на цей приємний позитивний образ, що весь світ, природа, люди сприйматимуть Вас як цей образ. Полюбіть себе, Ваше нове тіло, Вашу малесеньку дитину. Позитивне сприйняття свого нового образу обов'язково якнайкраще вплине на дитину.

Конкретизувати ці образи Вам допоможуть малюнки. Намалуйте вільно те, що зараз відчуваєте, який Ваш настрій, які асоціації виникають, коли Ви думаєте про свою дитину, малюйте Ваші мрії, казковий фантазійний світ. Не хвилюйтеся через відсутність художніх здібностей, адже саме зараз може розкритися Ваш творчий потенціал. Що малювати – Вам підкажуть серце та інтуїція.

Медитативні казки

Саме поняття «медитація» сьогодні набуло популярності й асоціюється у багатьох з духовною практикою, але є і такі, котрі ставляться до неї з насторогою. Ми розглядаємо медитацію як повне занурення у якийсь процес. Наприклад, можна захоплено малювати, спостерігати за ростом домашніх рослин, слухати музику, або ж чаклувати на кухні,

отримуючи від цього насолоду.

Медитативні казки були створені для відновлення внутрішньої рівноваги, стабілізації психічних процесів, заспокоєння, розслаблення, енергетичного живлення і посилення нашому несвідомому позитивних, «ідеальних» моделей взаємовідносин з оточуючим світом і людьми.

Медитативні казки Ви можете створювати самі, але пам'ятайте, що головне у них – використання лише позитивних образів і безконфліктність сюжету.

Читання медитативних казок може супроводжуватися м'якою ніжною музикою, що сприяє релаксації.

Казка про мандрівницю Зірочку

Однієї теплої літньої ночі на небосхилі народилася маленька Зірочка. Вона була крихітною, але вже вміла випромінювати світло, а головне, вона була!

Зірочка ще нічого не знала про Великий світ. Вона чула незвичайні загадкові звуки, бачила перед собою безмежний простір, але щоразу серце завмирало від думки, що десь там на неї чекають справжні чудеса!

Тому, не довго думаючи, Зірочка зібрала маленьку валізу і помандрувала у подорож в невідоме.

Подорожувати було весело і цікаво. Одного разу тітонька Комета покатила Зірочку на своєму хвості, а дядечко Сатурн дав покрутити своє коло. А ще Зірочці пощастило спостерігати парад планет і нічний зорепад; вона навіть встигла загадати бажання.

Не одну тисячу літ мандрувала у космічному просторі Зірочка, аж поки не натрапила на справжнє диво – Блакитну планету. Вражена Зірочка зупинилася і вже не могла відірвати очей від чудо-планети. Тут вирувало справжнє життя – зеленіли ліси, височіли гори, а моря і океани були такими прозорими, що в них, як у дзеркалі, можна було побачити своє відображення.

*І ось на веселій квітучій галявині вона помітила біленьку хатинку. В цій хатинці жило **тихе щастя**. Саме в ній чекали появи на світ немовляти. Зраділа Зірочка: «Скільки світів облетіла, а диво, – ось воно!», і залишилася тут назавжди.*

Вона і зараз поруч з тобою, моє малютко, твоя Зірочка завжди оберігатиме і любитиме тебе, як я.

Література

1. Зинкевич-Евстигнеева С. Практикум по сказкотерапии. – СПб.: ООО «Речь», 2001. – 310 с.
2. Панкратов В.Н. Саморегуляция психического здоровья: Практ. рук. – М., Изд-во Ин-та психотерапии, 2001. – 352 с.
3. Психология и психоанализ беременности. – М.: Изд-во «Дом БАХРАХ». – М, 2003. – 784 с.
4. Филиппова Г.Г. Психология материнства: Учеб. пособие. – М.: Изд-во Ин-та психотерапии, 2002. – 240 с.

Ю. С. Семенова

РОДИТЕЛЬСКИЙ ТРЕНИНГ В ШКОЛЕ: АКТУАЛЬНОСТЬ, ПОДГОТОВКА, РЕАЛИЗАЦИЯ

Сегодня семья переживает социально-педагогический кризис. Отчуждение между

родителями и детьми возросло настолько, что проблемы семейного воспитания стали основными факторами, определяющими большинство асоциальных явлений в обществе.

Сегодня семье нужна поддержка не только социальная, но и педагогическая. Эта поддержка не должна быть одной из традиционных форм взаимодействия образовательного учреждения с семьей: родительским собранием, лекторием, привлечением родителей в качестве спонсоров или помощников в проведении воспитательных мероприятий. Необходимо помочь родителям моделировать воспитательную систему своей семьи с целью достойного выполнения семьей своей основной воспитательной функции.

В. Сатир выделяет основные системные характеристики семьи: принципы целостности, ориентации на цель, наличие традиций циркулярной причинности, обратной связи, гомеостаза, изменений первого и второго порядков наличия границ.

Н. В. Корниенко в качестве основных системных характеристик семьи, кроме принципов, называет внутреннюю структуру и социально-педагогические функции.

Чтобы моделировать воспитательную систему семьи, необходимо четко выделять ее основные компоненты.

Важным компонентом в моделировании воспитательной системы семьи является признание всех членов семьи субъектами воспитательного процесса. Ребенок в современных условиях воспитывается не только членами семьи, но и всем социумом через средства массовой информации, а также путем воздействия воспитательных систем различных образовательных учреждений; он получает информацию через сеть Интернет и, конечно же анализирует поступки, речь, характер и отношения всех членов своей семьи, вследствие чего перестает беспрекословно воспринимать авторитет родителей. *И если родители перестают работать над собой, заниматься самосовершенствованием, то очень скоро возникнет конфликт между старшим и младшим поколением.* В воспитательной системе семьи ребенок не может быть объектом воспитания, он – прежде всего субъект воспитательной системы, так как побуждает всех членов семьи к процессу их саморазвития, самосовершенствования.

Именно это и определяет необходимость педагогической поддержки семье. Обучение родителей должно осуществляться в деятельности по совместной воспитательной работе с детьми на базе образовательных учреждений. При этом необходимо применять в обучении активные формы и методы работы с родителями – деловые игры, тренинги и т.д.

Если вы – родители, то неоднократно задавались вопросом:

«Чего мы хотим от наших детей?».

И, возможно, отвечали так:

- Чтобы они нас слушались;
- Чтобы они нас любили;
- Чтобы они нас оставили в покое;
- Чтобы они реализовали наши мечты;
- Чтобы они были лучше нас;
- Чтобы они были счастливы;

Знаем ли мы как это сделать? Или дети говорят нечто вроде:

Отец замучил меня своими нотациями!

Родители меня совершенно не понимают!

Предки ходят передо мной на задних лапках!

Мне на них абсолютно наплевать!

Каких отношений мы хотим с нашими детьми и как построить эти отношения? На эти и другие вопросы мы ищем ответы вместе с родителями на тренинге родительской компетентности.

Курс тренингов для родителей представляет собой групповое психологическое обучение, направленное на формирование узкого или максимально общего навыка общения родителей с детьми.

Условия проведения тренингов.

Занятия должны проводиться в группах численностью не менее 10 человек. Участники тренинга должны быть обеспечены раздаточным материалом. Занятия проводятся в кругу. Стулья должны быть удобными, а их число соответствовать количеству участников.

Необходима комфортная обстановка, желательно наличие ковра, столов для проведения письменных и рисуночных занятий.

С целью выявления запроса участников тренинга и получения дополнительной информации о них тренер может провести предварительное анкетирование (см. приложение).

Основная форма проведения встреч по данной программе – практическая работа, во время которой отрабатываются конкретные навыки взаимодействия с детьми. Причем в тренинге «Родительская компетентность» практической работе обязательно предшествует ознакомление с теоретическим материалом.

На занятиях используются как общеизвестные, так и авторские игры, практические упражнения. Выбираются и проводятся те игры, которые в большой степени отражают запросы аудитории и способствуют выполнению конкретных задач. В программе дано несколько вариантов игр, которые можно использовать в том или ином случае. Некоторые упражнения выполняются на каждом тренинге и становятся своеобразным ритуалом группы, что способствует ее сплочению, создает рабочую атмосферу и приятный психологический климат. Ниже приводятся упражнения и игровые ситуации, используемые при проведении каждой встречи.

Рассмотрим цели, принципы отбора участников, особенности позиции тренера и критерии успешности работы каждого тренинга.

Цель – формирование компетентности родителей в общении с детьми.

Принципы отбора участников. Принципом отбора участников тренинга является либо рекомендации педагогов, психолога, либо добровольное решение родителя.

Особенности позиции тренера.

Позиция тренера должна быть, во-первых, программной, т.е. тренер четко реализует разработанную им программу, которая тщательно формирует требования к каждому моменту работы. Во-вторых, тренер лично себя исключает из процесса, который он сам организует.

Рассмотрим, к примеру, основные моменты тренинга родительской компетентности.

В этом тренинге принимают участие родители, которые прошли личностный тренинг, или родители, которым было рекомендовано (педагогом или психологом) данное занятие. Второе и третье занятия разработаны на основе книги Ю.Б. Гиппенрейтер «Общаться с ребенком. Как?».

Занятие 1. Какой я родитель? Это занятие носит аналитический характер. Все упражнения направлены на то, чтобы проанализировать сильные и слабые стороны себя, как родителя.

«Знакомство» (представление себя). Каждому дается по 3 минуты для рассказа о себе и о

своей семье. Участник рассказывает только то, что считает нужным.

Упражнение «5 ситуаций». Необходимо написать 5 жизненных ситуаций связанных с ребенком, вызывающих ощущения: «Чувствую себя хорошо» и «Чувствую себя плохо».

Обсуждение. Сравнить ситуации, вызывающие те или иные чувства, которые встречаются у родителей. Выделить те, которые встречаются наиболее часто. Разобрать: «Почему?».

Упражнение «Без маски». Тренер раздает заранее приготовленные карточки, на которых написано начало предложений, участники должны их продолжить. После того, когда все ответят, эти карточки передаются по кругу по часовой стрелке до тех пор, пока все родители не продолжат каждое предложение.

Следует продолжить предложения: «Особенно мне нравится, когда мой ребенок...»; «Думаю, что самое важное для моего ребенка...»; «Мне бывает стыдно, когда я...»; «Чего мне иногда по-настоящему хочется, так это...»; «Думаю, что самое важное для меня, как для родителя, так понимать меня, потому что я...»; «Мне бывает неловко перед ребенком, когда...»; «Мне особенно приятно, когда...»; «Что мне хотелось бы изменить в себе, так это...»; «Особенно меня раздражает то, что я...»; «Иногда ребенок не понимает меня, потому что я...»; «Мне бывает неловко перед ребенком, когда...»; «Мне особенно приятно, когда...»; «Что мне хотелось бы изменить в себе, так это...»; «Иногда я не могу понять ребенка, потому что...»; «Что мне бы хотелось изменить в наших отношениях с ребенком, так это...». Данное упражнение полезно провести и в конце всех занятий, немного изменив начало предложений.

Упражнение «Говорящий – Слушающий». (Напомнить участникам о правилах слушания).

Родители разбиваются на пары. Один участник будет говорить, а другой слушать.

Упражнение проходит в три этапа:

1 этап. В течение 5 минут первый участник («говорящий») сообщает о своих трудностях в общении с ребенком. При этом обращает внимание на те моменты, которые порождают эти трудности. Второй родитель активно слушает.

2 этап. Оба участника обсуждают, что в поведении слушающего помогло высказаться, а что мешало. (1 минута).

3 этап. В течение 5 минут первый участник говорит о своих сильных сторонах в общении с ребенком, о том, что помогает устанавливать контакт.

Затем участники меняются ролями. (Это упражнение помогает родителям по-новому взглянуть на свое общение с ребенком).

Упражнение «Связь». (Снимает напряжение в группе, прогнозирует групповую динамику).

Участники перебрасывают мяч или передают его друг другу, предварительно называя имя того, кому кинули мяч, и называют то качество или состояние, которое объединяет их. Если партнер с ним согласен, то он говорит: «Я согласен», если же не согласен, то отвечает: «Я подумаю».

В конце занятия участники тренинга по кругу обмениваются своими впечатлениями: «Что нового для себя узнал?», «Легко ли работалось в группе?», «Какие пожелания к проведению следующего занятия?»

Занятие 2. Как общаться с ребенком?

Это занятие носит информационный (мини-лекции) и практический характер (упражнения и задания). Разговор пойдет о безусловном принятии своего ребенка и об активном слушании.

Занятие 3. Наши чувства и эмоции.

На этом занятии рассматривается проблема: «Как быть со своими родительскими чувствами и переживаниями?». В основном, на этом занятии анализируются ситуации, в которых родители высказывают свои определенные чувства или выражают эмоции, отрабатываются навыки проявления отрицательных эмоций родителей в необходимой для ребенка форме, а также навыки предупреждения проблем в отношении с детьми.

Литература

1. Сатир В. Как строить себя и свою семью. – М., 1992
2. Гиппенрейтер Ю. Общаться с ребенком. Как? – М.: Центр «Сфера», 2001. – 240 с.

Приложение

Анкета для родителей

Цель анкетирования: Определить меру необходимости проведения тренинга родительской компетентности.

Цель проведения тренинга. Обучение и приобретение навыков, улучшающих детско-родительские отношения.

Ф.И.О. _____

Дата заполнения _____

		Да	Нет
1.	Участвовали ли Вы когда-нибудь в тренингах?		
2.	Можно ли назвать Ваше родительство полностью компетентным?		
3.	Применяете ли Вы по отношению к ребенку эффективные воспитательные меры?		
4.	Стоит ли совершенствоваться в родительской компетентности родительства?		
5.	Как Вы считаете, Вашего ребенка интересуют особенности детско-родительских отношений?		
6.	Готовы ли Вы к постоянной и системной работе на получение положительного результата?		
7.	Какая из предложенных нами тем для рассмотрения на тренинге родительской компетентности интересует Вас больше всего? (Проставьте баллы от 1 до 10 в соответствии со степенью интереса) Если Ваш ребенок гиперактивный? Как быть? Что делать? Мой ребенок не уверен в себе. Приучить к самостоятельности и ответственности. С чего начать? В первом классе учатся всей семьей. Почему? Какие способы поощрений понимает ребенок и почему? Самоконтроль и саморегуляция в учебной деятельности. Тревожные переживания у меня и у него? Как быть, что делать? Моего ребенка характеризуют как злого, агрессивного, жестокого. Способы расслабления нервной системы ребенка. Темперамент и характер: мера воздействия и шанс изменения.		

	(Тема, волнующая лично Вас). _____		
8.	Как Вы считаете, совместными усилиями детей, родителей, учителей и психолога достигнем ли мы положительных изменений в системе воспитательных воздействий?		

АВТОРИ ВИПУСКУ

- Алексєєнко Тетяна Федорівна* кандидат педагогічних наук, доцент, завідувач лабораторії соціальної педагогіки Інституту проблем виховання АПН України
- Братусь Іванна Володимирівна* магістр соціальної роботи Манчестерського університету, старший викладач кафедри соціальної роботи та практичної психології Академії праці та соціальних відносин
- Буніна Лариса Миколаївна* аспірантка кафедри соціальної педагогіки Луганського національного педагогічного університету ім. Т.Г. Шевченка
- Лях Тетяна Леонідівна* старший викладач кафедри соціальної роботи та практичної психології Академії праці та соціальних відносин
- Семенова Юлія Сергіївна* психолог Міжнародної школи «Меридіан»
- Тіунова Олена Володимирівна* викладач кафедри практичної психології Тернопільського національного педагогічного університету ім. В. Гнатюка
- Шевченко Наталія Юрїївна* аспірантка кафедри соціальної педагогіки та управління Запорізького державного університету